

ระบบเศรษฐกิจภาคเหนือภายใต้การแทรกตัวของอิทธิพลภายนอก

พ.ศ. ๒๓๕๔ - พ.ศ. ๒๔๖๔

บทนี้จะกล่าวถึงอิทธิพลจากภายนอกที่แทรกตัวเข้ามาในหัวเมืองภาคเหนือทั้งในด้านเศรษฐกิจและการเมือง โดยนับตั้งแต่อังกฤษเริ่มให้ความสนใจทรัพยากรธรรมชาติในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้และบูรณาการประเทศพม่า ต่อมาก็ได้ขยายอิทธิพลมาถึงประเทศไทย และรัฐบาลสยามถูกกดดันให้ต้องทำสนธิสัญญาเบาว์ริง พ.ศ. ๒๓๕๔ ซึ่งเป็นผลประโยชน์ต่อการค้าเสรีที่ประเทศมหาอำนาจต้องการ รัฐบาลสยามต้องเลิกการค้าผูกขาดโดยรัฐ และเปิดประเทศให้มีการค้าเสรี อีกทั้งให้สิทธิสัมปทานอาณาเขตแก่ชนชาติอังกฤษและคนในบังคับอังกฤษ การแทรกแซงนี้กระเทือนต่อความสัมพันธ์ทางการผลิตในภาคเหนืออันเป็นระบบศักดินา ซึ่งเจ้าผู้ครองนครต้องควบคุมและจัดการแรงงานไพร่ให้ทำการผลิต และจัดเก็บภาษีจากผลผลิตของชาวนา

สนธิสัญญาเบาว์ริงเปิดโอกาสแก่พ่อค้าชาวต่างชาติให้มาทำการค้าแทนคนจีน ซึ่งเคยผูกขาดทำการค้าแทนรัฐ พ่อค้าคนจีนบางส่วนจึงถูกผลักดันให้เข้ามาทำการค้าภายในประเทศโดยมีบทบาทเป็นผู้นำสินค้าสำเร็จรูปมาขายในภาคเหนือ และรวบรวมสินค้าจากภาคเหนือนำไปขายต่อแก่บริษัทการค้าชาติตะวันตก อีกทั้งมีผลให้คนในบังคับอังกฤษในภาคเหนือทำการค้าและกิจการป่าไม้ได้อย่างเสรี เพราะมีสนธิสัญญาปกป้องผลประโยชน์อยู่ วิธีการผลิตแบบศักดินาจึงถูกสอกลแทรกด้วยวิธีการผลิตทุนนิยมที่ละเล็กละน้อย ชาวนาเริ่มผลิตเพื่อขายและมีเงินคราหมุนเวียนในระบบเศรษฐกิจภาคเหนือจริงจัง

เมื่ออังกฤษเข้ามาแทรกตัวทางเศรษฐกิจการเมืองในภาคเหนือ เพื่อที่จะรวบรวมวัตถุดิบส่งกลับไปยังประเทศและอาณาปริมณฑลของตน ตลอดจนการสร้างตลาดรองรับสินค้า

สำเร็จรูปนี้ ทำให้รัฐบาลสยามต้องเข้ามาจัดการปฏิรูปการบริหารการปกครองและเศรษฐกิจภาคเหนืออย่างใกล้ชิด เพื่อให้ภาคเหนืออยู่ภายใต้การควบคุมของอำนาจรัฐส่วนกลาง และป้องกันการรุกรานทางการเมืองจากประเทศมหาอำนาจ

ในขณะที่ภาคเหนือถูกแทรกตัวจากทุนนิยมภายนอกประเทศและรัฐบาลกรุงเทพ คำเนนนโยบายรวมประเทศ กลุ่มทุนท้องถิ่นโดยเฉพาะกลุ่มพ่อค้ากักไคกอร์ปขึ้นเป็นชนชั้น และทำการสะสมทุนขึ้นกันอย่างอิสระและสามารถสร้างพื้นฐานทางเศรษฐกิจได้อย่างมั่นคง การค้าในภาคเหนือจึงมีความใกล้ชิดกับกรุงเทพฯ มากยิ่งขึ้นและทำให้ภาคเหนือถูกผนวกเข้ากับกรุงเทพฯ ได้ในที่สุด

การขยายอำนาจและอิทธิพลทางเศรษฐกิจการเมืองของอังกฤษในภาคเหนือ

อังกฤษมีความสนใจภาคเหนือภายหลังจากที่ได้เข้าไปยึดครองแคว้นยะไข่และตะนาวศรีของพม่าเมื่อปี พ.ศ. ๒๓๖๗ เพราะภาคเหนือมีป่าไม้สักที่อุดมสมบูรณ์และมีชาวพม่าและไทยใหญ่เข้าไปค้าเนนกิจการป่าไม้อย่างกว้างขวางโดยขอสัมปทานจากเจ้าผู้ครองนคร นอกจากนี้ยังมีไม้สักจากภาคเหนือส่งออกที่ท่าเรือกรุงเทพฯ แข่งขันกับไม้สักของพม่า บริษัทป่าไม้อังกฤษและชาวอังกฤษจึงเข้ามาค้าเนนกิจการป่าไม้มากขึ้น แต่เนื่องจากการผลิตในระบบเศรษฐกิจภาคเหนือยังคงเป็นการผลิตเพื่อยังชีพ ดังนั้นในระบบเศรษฐกิจจึงไม่มีแรงงานอิสระและขาดแคลนเงินตรา เมื่อมีการทำป่าไม้เพื่อส่งออกและสนองความต้องการของตลาดโลก การผลิตจึงได้เปลี่ยนรูปไปสู่การผลิตแบบทุนนิยมซึ่งต้องมีแรงงานรับจ้าง อังกฤษต้องใช้แรงงานขมจากลาว จากชาวพม่าและไทยใหญ่ในรูปแบบของลูกจ้างเหมาทำเพราะมีความเชี่ยวชาญในการตัดไม้ ลากซุงมากกว่าคนพื้นเมือง และต้องนำเงินรูปีมาจากอินเดียเพื่อใช้ในกิจการ

ในด้านการค้า ภาคเหนือมีเส้นทางการค้าเก่าแก่ระหว่างเมืองต่าง ๆ กับพม่า โดยมีพ่อค้าไทยใหญ่และพม่าใช้เส้นทางนี้เดินทางค้าขายและนำสินค้าสำเร็จรูปโดยเฉพาะสินค้าของอังกฤษเข้ามาสู่ภาคเหนือและแมกระทั่งเมื่อการค้าทางเรือระหว่างภาคเหนือกับ

กรุงเทพ เริ่มแข่งขันกับเส้นทางการค้าเดิม สินค้าที่นำมาจากกรุงเทพฯส่วนใหญ่ก็ยังคง เป็นสินค้าของอังกฤษนั่นเอง

สิ่งที่ใ้กล่าวมาจะเห็นได้ว่าอังกฤษมีผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจในภาคเหนือมาก อังกฤษจึงต้องการสนธิสัญญาที่แยกต่างหากจากสนธิสัญญาเบาว์ริง เพื่อกำหนดข้อตกลงร่วมกับฝ่ายไทยในการดำเนินกิจการป่าไม้ให้สอดคล้องกับการผลิตแบบทุนนิยมและให้ความคุ้มครองทางกฎหมายแก่ชาวอังกฤษและคนในบังคับอังกฤษที่เข้ามาประกอบกิจการในภาคเหนือ ดังนั้นรัฐบาลจึงต้องลงนามในสนธิสัญญาเชียงใหม่ พ.ศ. ๒๔๑๖ และแก้ไขเพิ่มเติมปี พ.ศ. ๒๔๒๖ นอกจากนี้อังกฤษยังแต่งตั้งรองกงสุลมาประจำที่เมืองเชียงใหม่และน่านในปีนี้อีกด้วย

การขยายอิทธิพลทางเศรษฐกิจการเมืองของอังกฤษในภาคเหนือใ้การแลกเปลี่ยนแบบทุนนิยมมาแทรกในระบบการผลิตเพื่อยังชีพ มีผลใ้การผลิตและการแลกเปลี่ยนในเมืองและเขตใกล้เคียงที่เป็นศูนย์กลางการค้าต้องปรับเปลี่ยนไปสู่การผลิตเพื่อขาย ใช้เงินตราเป็นตัวกลางในการแลกเปลี่ยนอย่างกว้างขวาง วิถีการผลิตและความสัมพันธ์การผลิตแบบทุนนิยมจึงไ้ก่อรูปขึ้นในโครงสร้างเศรษฐกิจสังคมภาคเหนือแล้ว

๑. ผลประโยชน์ของอังกฤษในกิจการป่าไม้

กิจการป่าไม้ในยุคแรกนั้นเริ่มจากชาวพม่าที่เดินทางเข้ามาขอฝากตัวกับเจ้านายฝ่ายเหนือ และไ้รับอนุญาตใ้ดำเนินกิจการป่าไม้ในบริเวณเมืองเชียงใหม่ ลำพูนและลำปาง (Pointon:๓๗, อ้างถึงในวรรณคดีฯ บัญชี ๒๔๒๐:๕๔) แต่มาใ้มีความสำคัญมากขึ้นเมื่อประมาณปี พ.ศ. ๒๓๘๓ ซึ่งเป็นระยะที่หัวเมืองล้านนาไทยเริ่มค้าไม้แข่งขันกับแคว้นตะนาวศรี ก่อนที่รัฐบาลสยามจะเข้ามาจัดการกิจการป่าไม้ในภาคเหนือ ป่าไม้ถือเป็นสมบัติของเจ้านายฝ่ายเหนือ ซึ่งเป็นมรดกตกทอดถึงลูกหลาน ป่าไม้จึงเป็นแหล่งรายได้ที่สำคัญของเจ้านายฝ่ายเหนือ โดยมีรายได้จากคาเบิกป่าและคาต่อไม้ ป่าไม้ในครอบครองของเจ้านายฝ่ายเหนือมี ๒ ลักษณะคือป่าไม้ในเมืองเชียงใหม่ ลำพูนและลำปาง เจ้าผู้ครองนครใ้สัมปทานแก่ผู้ขอโดยตรง และป่าไม้ในเมืองแพร่และน่าน เจ้าผู้ครอง-

นครและลูกหลานดำเนินกิจการเองไม่มีผู้ใดมีสิทธิเช่าป่า ผู้ใดประสงค์จะเช่าไม้ต้องรับเหมา
ซื้อขงไม้ตามกำหนดและตามจำนวนที่เจ้าผู้ครองนครจำกัดไว้ (แฉมสุข นุมนนท ๒๕๑๐:๑๖๗)

แม้ว่าชาวพม่า ไทยใหญ่และเจ้านายฝ่ายเหนือจะทำกิจการป่าไม้ก่อนที่บริษัทการ
ค้าอังกฤษจะเข้ามา แต่เมื่อบริษัทอังกฤษดำเนินกิจการป่าไม้ในภาคเหนืออย่างจริงจังใน
ทศวรรษ ๒๕๓๐ ก็สามารถเขาคืบคุมป่าไม้ภาคเหนือได้ ประการแรกเนื่องจากมีความได้
เปรียบเรื่องทุน เพราะกิจการป่าไม้ของมีค่าใช้จ่ายมากเช่นค่าเปิดป่า ค่าทอไม้ ค่าแรง
งาน ค่าจ้างช่างหรือซื้อช่าง และประการที่สองบริษัทการค้าอังกฤษยังควบคุมการส่งออก
ไม้สักอีกด้วย

กลุ่มบริษัทอังกฤษที่ทำกิจการป่าไม้ได้แก่บริษัทบอร์เนียวจำกัด ซึ่งเป็นบริษัทแรก
ที่โคลง หลุยส์ ที เลียวโนเวนส์ มาติดต่อกับเจ้านายฝ่ายเหนือประมาณปี พ.ศ. ๒๔๓๑
(Wood 1980:92) บริษัทบอมเบย์เบอร์มาจำกัด บริษัทสยามฟอเรสต์และบริษัทหลุยส์
ที เลียวโนเวนส์ บริษัทเหล่านี้มีสาขากระจายไปตามเมืองต่าง ๆ ทั่วภาคเหนือคือเมือง
ยวม(อำเภอขุนยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอน) แม่ฮ่องสอน ลำปาง แพร่ น่าน สวรรคโลก ใน
ระยะแรกก็มีความขัดแย้งเรื่องเจ้านายฝ่ายเหนือให้สัมปทานซ้ำซ้อน จึงเกิดกรณีพิพาท
ระหว่างเจ้านายกับคนในบังคับอังกฤษ และระหว่างคนในบังคับอังกฤษกันเอง ทั้งนี้ปัญหา
ที่เกิดขึ้นมาจากการช่วงชิงผลประโยชน์ของแต่ละฝ่ายเอง ซึ่งต่างก็ทราบดีว่าจะมีปัญหาติด
ตามมากังปรากฏในรายงานของข้าหลวงอังกฤษว่า

พวกนี้มักเินทวงไปทำป่าไม้ทั้ง ๆ ที่รู้ว่าจะต้องเสียสินบนจำนวนมากให้กับเจ้านาย
เพื่อให้ได้ป่าไม้ที่อาจมีผู้อื่นใครรับสัมปทานไว้แล้ว โดยเสียสินบนเช่นกัน เจวของป่า
ไมเเองจะไหลไปไม่แก่ผู้ให้สินบนรายใหม่โดยไม่คำนึงถึงสิทธิอันชอบธรรมของผู้ใด
สัมปทานเดิม(รัตนพร เเศรษฐกุล ๒๕๒๕:๔๓)

ด้วยเหตุนี้เจ้านายฝ่ายเหนือจึงถูกอังกฤษกล่าวหาว่าให้สัมปทานซ้ำซ้อน ปล่อยให้
บ้านเมืองมีโจรผู้ร้ายปล้นสะดมกคนในบังคับอังกฤษที่ทำไม้ หรือเพิกเฉยไม่ให้ความคุ้มครอง
ปลอดภัยเมื่อมีเหตุการณ์ปล้นสะดม ดังนั้นรัฐบาลสยามจึงถูกอังกฤษกดดันให้ทำสนธิสัญญา

เชียงใหม่ พ.ศ. ๒๔๑๖ ลงนามที่กักตาศา อินเคีย มีสาระสำคัญคืออังกฤษยอมให้คนในม้ง
 คับขึ้นศาลไทยซึ่งจัดตั้งขึ้นที่เชียงใหม่ในคดีแพ่งที่คนในม้งคับเป็นโจทก์ ส่วนคดีที่คนในม้งคับ
 เป็นจำเลยแล้วแคววคนในม้งคับว่าจะยอมหรือไม่ยอมและกำหนดให้เจ้าของป่าไม้ทำสัญญา
 เป็นลายลักษณ์อักษรอย่างรักกลมกับผู้อยู่เขาทำ แต่กระนั้นแม้ว่าจะมีสนธิสัญญาเชียงใหม่แล้ว
 ก็ยังคงมีกรณีพิพาทเรื่องป่าไม้เกิดขึ้นอยู่เสมอ ในการตัดสินคดีความฝ่ายไทยหรือเจ้านาย
 ฝ่ายเหนือมักจะเป็นฝ่ายที่เสียเปรียบเพราะมีความข่าเกรงกอดอิทธิพลของประเทศมหาอำนาจ
 (รัตนภาพร เศรษฐกุล ๒๕๒๕:๘๕ - ๘๐)

ในปี พ.ศ. ๒๔๒๖ จึงได้มีการแก้ไขและเพิ่มเติมสนธิสัญญาเชียงใหม่และตั้งรอง
 กงสุลอังกฤษประจำที่เมืองเชียงใหม่(วรรณชสิทธิ์ บุญมี ๒๕๒๐:๓๘๐) แต่เนื่องจากอังกฤษ
 ต้องการรักษาดุลประโยชน์ทางเศรษฐกิจและคุ้มครองคนในม้งคับอังกฤษให้ทั่วถึง ทอมา
 อังกฤษจึงขยายขอบเขตอำนาจของศาลต่างประเทศตามสนธิสัญญาเดิมออกไปถึง แพร่ นาน
 เถิน(อำเภอเถิน จังหวัดลำปาง) ระวัง(อำเภอบ้านตาก จังหวัดตาก) สวรรคโลก(อำเภอ
 สวรรคโลก จังหวัดสุโขทัย) สุโขทัย อุตรดิตถ์ และพิชัย(อำเภอพิชัย จังหวัดอุตรดิตถ์)

กิจการป่าไม้จึงเป็นกิจการที่อังกฤษสามารถควบคุมได้ ดังเช่นในปี พ.ศ. ๒๔๕๕
 บัทรสัมปทานทั้งหมดในเขตภาคเหนือจำนวน ๘๓ บัทรเป็นบัทรสัมปทานของคนในม้งคับอังกฤษ
 เสีย ๕๕ บัทรเปรียบเทียบกับอีก ๒๒ บัทรที่เป็นของคนไทยและจีน (Suehiro 1983:2-23)
 ในการส่งออก บริษัทการค้าของอังกฤษผูกขาดการส่งออกไม้สักเพราะเนื่องจากผูกขาดการส่ง
 ออกสินค้าส่วนใหญ่ของประเทศอยู่แล้ว (Suehiro 1983:2-19) ดังนั้นกล่าวได้ว่ากิจการ
 ป่าไม้ไทยถูกควบคุมโดยพ่อค้าอังกฤษตั้งแต่การตัดโค่นไปจนถึงการส่งออกสู่ตลาดโลก

๒. ผลประโยชน์คนงานการค้า

การติดต่อระหว่างหัวเมืองต่าง ๆ ในภาคเหนือกับพม่ามีมานานนับแต่เมื่ออาณาจักร
 ล้านนาเป็นประเทศราชของพม่า(พ.ศ.๒๑๐๑ - ๒๓๑๙) เส้นทางเดินทางระหว่าง
 พม่ากับภาคเหนือแม้จะมีแม่น้ำสาละวินและส่วนหนึ่ง ของเทือกเขาตะนาวศรีขวางกั้นเป็นแนว

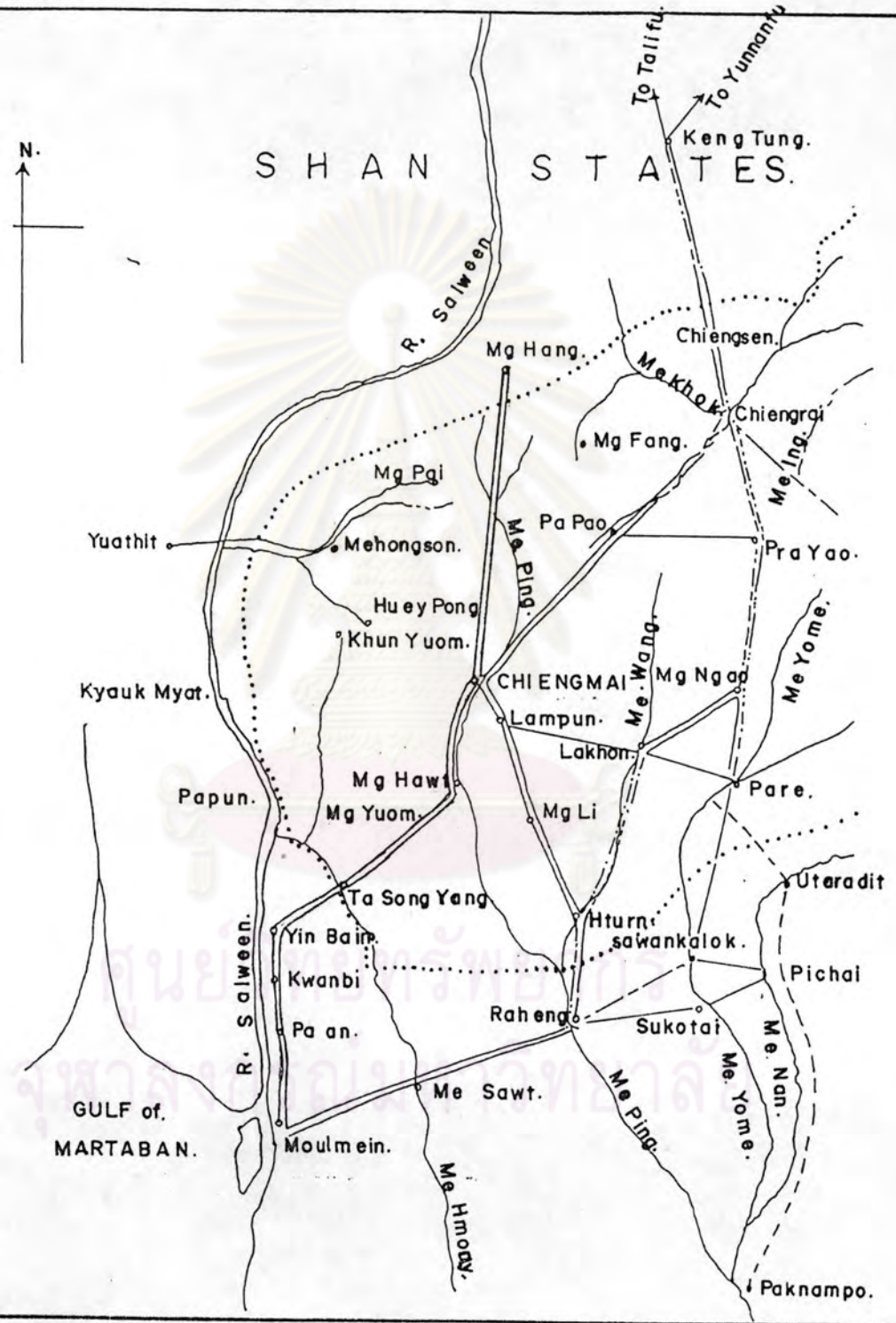
ชายแดน(ภาพที่ ๒-๑ แผนที่สยามตอนบนและพม่า) แต่เมื่อเปรียบเทียบการเดินทางทางบกไปกลับโดยใช้สัตว์เป็นพาหนะระหว่างเมืองเชียงใหม่กับเมืองเมาะละแหมงและการเดินทางทางเรือระหว่างเมืองเชียงใหม่กับกรุงเทพฯ การเดินทางบกใช้เวลาเพียงประมาณ ๑ เดือน(ชูลีทซ์ ชูชาติ ๒๕๒๙:๓๖) ส่วนการเดินทางทางเรือใช้เวลา ๒ - ๓ เดือน ดังนั้นการค้าในภาคเหนือจึงมีพ่อค้าสัตว์ทางชาวพม่าและไทยใหญ่หรือเงี้ยวเดินทางค้าขายระหว่างเมืองต่าง ๆ กับรัฐไทยใหญ่และเมืองต่าง ๆ ของพม่าเป็นเวลานานมาแล้ว

เมื่ออังกฤษยึดแคว้นยะไซและตะนาวศรีในปี พ.ศ. ๒๓๖๙ เมืองเมาะละแหมงได้เปลี่ยนจากหม่านประมงเป็นเมืองท่าส่งออกไม้สัก และนำเข้าสินค้าสำเร็จรูป อังกฤษยังมีบังคับให้พม่าลงนามในสนธิสัญญาที่สำคัญระบุว่าพ่อค้าอังกฤษสามารถจะตั้งห้างและครอบครองที่ดินในแคว้นต่าง ๆ ทั่วทั้งพม่าได้(MacAulay 1934:29)

ภาคเหนือจึงเป็นตลาดที่สำคัญของสินค้าสำเร็จรูปของอังกฤษที่ส่งเข้ามาทางด่านชายแดน โดยพ่อค้าพม่าและไทยใหญ่ใช้เวลาเดินทางจากเมืองเมาะละแหมงมาถึงเมืองระแหงเพียง ๘ วัน(ชูลีทซ์ ชูชาติ ๒๕๒๙:๓๖) เมืองระแหงจึงเป็นเมืองศูนย์กลางการค้าทางบกระหว่างภาคเหนือกับเมาะละแหมง ส่วนเชียงใหม่เป็นเมืองปลายทางของการค้าทางบกทั้งจากพม่า รัฐไทยใหญ่ และยูนนานของจีนตอนใต้

สำหรับเส้นทางการค้าระหว่างภาคเหนือกับพม่านี้ อังกฤษพยายามรักษาตลาดภาคเหนือไว้ โดยการหักเลียงภาษีเพื่อป้องกันราคาสินค้าไม่ให้สูงขึ้นและการนำเข้าลดลง ดังเช่นในปี พ.ศ. ๒๔๒๙ กงศุลอังกฤษทำหนังสือถึงรัฐบาลสยามคัดค้านเรื่องขาลงของเมืองระแหงประสงค์จะเก็บภาษีร้อยละ ๓ โดยมีเหตุผลว่าการค้าบนเส้นทางนี้อำนวยประโยชน์และความสะดวกแก่ราษฎรในระแหงและเมืองรอบ ๆ ในภาคเหนือของสยามคือได้รับสินค้าเร็วกว่าการค้าขายทางเรือจากกรุงเทพฯ(กรมสนธิสัญญาและจดหมาย กระทรวงการต่างประเทศ ๒๕๑๒:๑๖๗)

ภาพที่ ๒-๑ แผนที่สยามตอนบนและพม่า พ.ศ. ๒๔๖๔

ที่มา: BCR 1911:5

สินค้าอังกฤษสามารถครองตลาดในภาคเหนืออยู่เป็นเวลานาน เพราะแม้ว่าเส้นทางการค้าทางบกระหว่างภาคเหนือกับพม่าทรุดโทรมลงและไม่มี การปรับปรุงซ่อมแซม ทำให้การค้าทางเรือระหว่างภาคเหนือกับกรุงเทพฯ จึงมีมากขึ้น แต่สินค้าที่มาจากกรุงเทพฯ ก็ยังคงเป็นสินค้าของอังกฤษ ดังนั้นแม้จะมีการเปลี่ยนเส้นทางการค้าจากทางบกเป็นทางเรือก็ไม่กระทบต่อการค้าของอังกฤษแต่อย่างใด (BCR 1895:2) จนกระทั่งทางรถไฟสายเหนือมาถึงเมืองต่าง ๆ ในภาคเหนือ การขนส่งสะดวกขึ้นจึงมีสินค้าสำเร็จรูปจากเยอรมันและญี่ปุ่นซึ่งราคาถูกกว่าสินค้าอังกฤษเข้ามาแข่งขันในตลาดภาคเหนือ (คูตารางที่ ๒-๑ การนำเข้าสินค้าของภาคเหนือจากพม่า พ.ศ. ๒๓๘๑ - ๒๔๖๔)

นอกจากภาคเหนือจะเป็นตลาดระบายสินค้าสำเร็จรูปที่สำคัญแล้ว ยังส่งออกสินค้าโภคภัณฑ์ไปยังอาณานิคมของอังกฤษเช่น ไม้สัก ข้าว ยาสูบ น้ำตาล สัตว์และผ้าไหม (คูตารางที่ ๒-๒ มูลค่าส่งออกสินค้าโภคภัณฑ์จากภาคเหนือไปยังพม่า ๒๔๕๒ - ๒๔๖๔)

๓. การหมุนเวียนของเงินรูปในระบบเศรษฐกิจภาคเหนือ

การค้าระหว่างภาคเหนือกับพม่าและชุกชีป่าไม้ของบริษัทอังกฤษในภาคเหนือ เป็นกิจการที่ดึงดูดเงินรูปอินเดียเข้ามาเป็นเงินตราสกุลที่ใช้เป็นสื่อกลางในการแลกเปลี่ยนสินค้าอย่างกว้างขวาง แม้ว่าก่อนมีเงินรูป อาณาจักรล้านนาเคยมีเงินเจียง เงินคอกกั๊กชี่ เงินสำเภา(จีน) และเงินรอย(ล้านช้าง) ใช้ในพิธีการแลกเปลี่ยนอยู่บ้าง แต่ก็มีปริมาณที่จำกัด (กรมศิลปากร ๒๕๑๖:๑๕๒ - ๑๖๑)

ผู้นำเข้าเงินรูปที่สำคัญคือบริษัทป่าไม้อังกฤษ ทั้งนี้เพราะในการดำเนินธุรกิจป่าไม้บริษัทอังกฤษต้องใช้เงินรูปใช้จ่ายเป็นค่าเปิดป่า ค่าคอกไม้ ค่าแรงงาน และให้ลูกจ้างล่วงหน้าหรือซื้อไม้จากผู้ทำไร่รายย่อย ประมาณปี พ.ศ. ๒๔๔๕ มีเงินรูปจากกิจการป่าไม้มูลค่า ๓๒๐,๐๐๐ ปอนด์ หมุนเวียนในระบบเศรษฐกิจภาคเหนือ (BCR 1902:1) การนำเงินรูปเข้าประเทศมีทั้งการนำเข้าจากพม่าขามชายแดนเข้าสู่ภาคเหนือโดยตรงและการ

ตารางที่ ๒-๑ การนำเข้าสินค้าของภาคเหนือจากพม่า พ.ศ. ๒๕๕๑ - ๒๕๖๔

หน่วย: ปอนด์สเตอร์ลิง

ปี	เหรียญเงิน	ผ้า	ผ้าไหม (manufacture)	เส้นไหม	อื่น ๆ	รวม	โภภักดิ์ ทั้งหมด
๒๕๕๑ - ๒๕๕๖	๖๑,๕๘๑	๒๒,๖๐๘	๘,๗๘๗	๕,๙๓๘	๓๐,๘๒๓	๑๒๘,๖๕๗	๖๘,๑๔๓
๒๕๕๗ - ๒๕๕๘	๗๘,๘๖๘	๓๒,๙๘๘	๑๕,๐๖๒	๑๑,๒๖๓	๓๒,๙๕๕	๑๗๐,๑๒๖	๘๑,๒๕๘
๒๕๕๙ - ๒๕๕๙	๑๐๑,๘๐๕	๕๐,๕๖๘	๑๐,๕๕๓	๑๐,๓๒๕	๓๘,๓๕๐	๒๑๑,๖๑๑	๑๑๐,๐๓๖
๒๕๕๖	๑๑๘,๐๙๐	๕๘,๖๑๑	๗,๕๕๘	๘,๑๑๘	๒๗,๗๒๘	๒๑๑,๐๐๕	๘๒,๕๑๕
๒๕๕๗	๑๕๗,๗๑๘	๕๘,๕๘๘	๕,๕๘๘	๘,๑๘๓	๒๖,๙๕๘	๒๕๗,๐๓๗	๘๘,๖๑๕
....							
๒๕๖๑	๓๘,๖๘๒	๕๘,๕๓๖	๕,๖๒๐	๕,๕๐๘	๒๕,๘๘๕	๑๒๓,๒๓๑	๕๓,๕๕๘
๒๕๖๒	๕๗,๖๘๒	๕๕,๕๒๕	๖,๑๒๓	๖,๗๒๖	๓๘,๕๓๗	๑๕๓,๖๑๓	๑๐๕,๙๘๑
๒๕๖๓	๖๓,๓๕๓	๗๑,๐๐๓	๕,๗๒๓	๑๐,๒๒๑	๓๘,๖๖๘	๑๘๗,๙๕๘	๑๒๕,๖๑๖
๒๕๖๔	๗๖,๓๒๖	๓๐,๙๕๖	๕,๙๖๕	๑๐,๐๙๓	๓๗,๗๖๘	๑๖๐,๑๑๖	๕๓,๘๒๓

ที่มา: Suthy Prasartset ๑๙๗๕:๒๒๗ Cited by Anan Ganjanapan, 1984:106

ตารางที่ ๒-๒ มูลค่าส่งออกสินค้าโภคภัณฑ์จากภาคเหนือไปพม่า พ.ศ. ๒๔๕๒ - ๒๔๖๔

หน่วย: ปอนด์สเตอร์ลิง

ปี	ข้าว	น้ำตาล	ยาสูบ
๒๔๕๒	-	๒๙๙	๑๐๓
๒๔๕๓	๑,๐๑๐	๒๖๙	๑๘๔
๒๔๕๔	๙๔๔	๓๙๙	๒๕๕
๒๔๕๕	๑,๙๔๐	๕๒๘	๓๓๙
๒๔๕๖	๒,๐๙๖	๕๓๒	๒๐๐
๒๔๕๗	๒,๐๙๐	๖๙๖	๔๕๓
.	.	.	.
.	.	.	.
.	.	.	.
๒๔๖๑	๘๓๒	๕๖๙	-
๒๔๖๒	๕,๕๙๔	๖๖๒	-
๒๔๖๓	๒๙๙	๕๙๓	-
๒๔๖๔	๓,๘๙๐	๑,๔๘๘	-

พม่า : BCR 1909 - 1921

หมายเหตุ : ตัวเลขมูลค่าการส่งออกข้าวและน้ำตาล พ.ศ. ๒๔๕๒ - ๒๔๕๗
เป็นมูลค่าการส่งออกเฉพาะที่ด่านเมืองระแหง แต่มูลค่ายาสูบ
ทั้งหมดก็มีข้อมูลอื่นตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๖๑ เป็นต้นมา เป็นมูลค่าส่งออก
ออกทุกเส้นทางการค้า

นำเข้าจากอินเดียทางเรือมาขึ้นที่ท่าเรือกรุงเทพฯ และส่งทางเรือขึ้นมาภาคเหนือ (BCR 1907:5) เงินรูปที่เข้ามาสู่ระบบเศรษฐกิจจะมีส่วนหนึ่งที่ถูกส่งออกโดยพ่อค้าที่เดินทางการค้าขายระหว่างภาคเหนือกับพม่าและรัฐไทยใหญ่ กับโดยลูกชวงป่าไมพม่าและไทยใหญ่ เงินรูปที่ถูกส่งออกนี้ปรากฏอยู่ในรายการส่งออกสินค้าจากภาคเหนือในเอกสารกงสุลอังกฤษ (คูตารางที่ ๒ - ๓)

ด้วยเหตุที่เงินรูปเข้ามาหมุนเวียนในระบบเศรษฐกิจภาคเหนือเป็นจำนวนมาก รัฐบาลกรุงเทพฯ จึงพยายามลดความสำคัญของเงินรูป โดยการนำเงินบาทเข้ามาในระบบเศรษฐกิจภาคเหนือในปี พ.ศ. ๒๔๔๑ และกำหนดให้ชายเสียภาษีแทนเกณฑ์แรงงานด้วยเงินบาทปีละ ๔ บาท ในปี พ.ศ. ๒๔๔๓ และกระทั่งรัฐบาลพยายามส่งเงินรูปออกนอกประเทศ (BCR 1913:10) แต่กระนั้นเงินรูปก็ยังเป็นที่นิยมใช้มากกว่าเงินบาท อัตราแลกเปลี่ยนระหว่างเงินรูปและเงินบาทเปลี่ยนแปลงตามปริมาณเงินรูปในระบบเศรษฐกิจ ทั้งนี้ปริมาณเงินรูปจะเพิ่มขึ้นหรือลดลงโดยเป็นผลจากการนำเงินออกไปซื้อสินค้าที่พม่าและการนำเข้าเงินรูปของบริษัทป่าไมอังกฤษซึ่งเป็นผู้นำเข้ารายใหญ่ จึงกล่าวได้ว่าบริษัทป่าไมอังกฤษสามารถกำหนดอัตราแลกเปลี่ยนเงินบาทต่อเงินรูปได้ตามการควบคุมปริมาณเงินรูปในระบบเศรษฐกิจ

อย่างไรก็ตามเงินบาทก็มีใช้หมุนเวียนอยู่ในระบบเศรษฐกิจภาคเหนือปะปนอยู่กับเงินรูปอยู่บ้าง เพราะมีการค้าทางเรือติดต่อกับกรุงเทพฯ และพ่อค้าทางเรือต้องใช้เงินบาทซื้อสินค้าที่กรุงเทพฯ อัตราแลกเปลี่ยนเงินบาทต่อรูปในบางช่วงจึงขึ้นอยู่กับความต้องการของพ่อค้าทางเรือที่ต้องการเงินบาทลงไปใช้จ่ายที่กรุงเทพฯ ด้วย คือนอกเหนือไปจากที่ขึ้นอยู่กับปริมาณเงินรูปในระบบเศรษฐกิจตามปกติดังที่กล่าวมา (นิภา ตวานนท์, สัมภาษณ์)

ก่อนที่รัฐบาลจะห่มเงินบาทแทรกเข้ามาในระบบเศรษฐกิจภาคเหนือ นั้น อัตราแลกเปลี่ยนระหว่างเงินรูปกับเงินบาทเท่ากับ ๑ รูปต่อ ๐.๕๑ บาท แต่เมื่อธุรกิจป่าไม้และการค้าระหว่างภาคเหนือกับพม่าขยายตัวต่อมาในระยะหลัง ค่าเงินรูปก็เริ่มสูงมากกว่าเงินบาทติดต่อกันไปจนถึงปี พ.ศ. ๒๔๕๐ กล่าวคือตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๔๕๓ เป็นต้นมาอัตราแลกเปลี่ยนเงินรูปต่อเงินบาทเปลี่ยนแปลงอยู่ในระหว่าง ๑ รูปต่อ ๑.๑๒ - ๑.๒๔ บาท แต่ในทศวรรษ

ตารางที่ ๒-๓ การนำเข้าและส่งออกเงินรูปีระหว่างภาคเหนือกับพม่า พ.ศ. ๒๔๔๑ - ๒๔๖๔

ปี	การนำเข้า	การส่งออก	อัตราแลกเปลี่ยน
๒๔๔๑ - ๒๔๔๖	๖๑,๕๘๑	๕๕,๘๑๓	๐.๘ รูปี/บาท
๒๔๔๗ - ๒๔๕๐	๗๘,๘๖๘	๘๘,๔๙๒	๐.๙๒๖ รูปี/บาท
๒๔๕๑ - ๒๔๕๕	๑๐๑,๘๐๕	๙๖,๓๘๘	๑.๑๒ รูปี/๑ บาท
๒๔๕๖	๑๑๘,๐๙๐	๙๘,๑๐๕	๑.๑๔ รูปี/๑ บาท
๒๔๕๗	๑๔๗,๗๑๘	๙๘,๗๖๒	๑.๑๖ - ๑.๑๘ รูปี/๑ บาท
....
๒๔๖๑	๓๘,๖๘๒	๗๕,๐๑๔	...
๒๔๖๒	๔๗,๖๘๒	๖๓,๔๙๐	...
๒๔๖๓	๖๓,๓๔๓	๖๕,๗๗๖	...
๒๔๖๔	๗๖,๓๒๖	๕๖,๗๗๒	.๖๒๕ รูปี/บาท

ที่มา: Suthy Prasartset ๑๙๗๕:๒๖๗ - ๒๖๘ Cited by Anan

Ganjanapan ๑๙๘๔:๑๐๖, ๑๐๘; BCR ๑๘๘๘ - ๑๙๒๑.

ศูนย์วิทยพัชกร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

พ.ศ. ๒๔๖๐ ค่าเงินบาทจึงเริ่มสูงขึ้น อัตราแลกเปลี่ยนเงินรูปต่อเงินบาทเท่ากับ ๑ รูป
 เท่ากับ ๐.๕๕ บาท และในปี พ.ศ. ๒๔๖๔ ซึ่งเป็นปีที่รัฐบาลยกเลิกการใช้มาตรฐานโลหะ
 เงินเนื่องจากเกิดวิกฤตการณ์โลหะเงินลคค่าทั่วโลก รัฐบาลเปลี่ยนไปใช้มาตรฐานเงิน
 ปอนด์สเตอร์ลิงแทน ค่าเงินรูปลดลงต่ำลงไปเรื่อย ๆ จนเท่ากับ ๑ รูปต่อ ๐.๖๕๕ บาท
 (Anan Ganjanapan 1984:106, 108)

ในระหว่างที่รัฐบาลกรุงเทพฯพยายามนำเงินบาทเข้ามาแทนเงินรูปนั้น เมืองแพร่
 และน่านรับเงินบาทใช้หมุนเวียนแทนเงินรูปใ้ก่อนเมืองอื่น ๆ ในภาคเหนือ (BCR 1905:
 7) เนื่องจากเมืองทั้งสองมีการค้าใกล้ชิดกับกรุงเทพฯมากกว่าเมืองที่อยู่เหนือขึ้นไป

ปัญหาประการหนึ่งที่เกิดจากความพยายามของรัฐบาลกรุงเทพฯที่พยายามนำเงิน
 บาทมาทดแทนเงินรูปประสบความสำเร็จล้าช้าคือปริมาณเงินปลีกไม่เพียงพอกับความต้องการ
 โดยเฉพาะเงินหนึ่งสตางค์ ชาวบ้านส่วนใหญ่ใช้เงินปลีกมากจึงเกิดความเดือดร้อนและเสีย
 เปรียบพอค่านเงินที่รับแลกเงินหรือเงินรูปเป็นเงินปลีก ทั้งนี้เพราะเงินหนึ่งบาทแลกได้
 เพียง ๕๒ สตางค์ และ ๑ รูปแลกได้ ๕๒ สตางค์โดยเฉลี่ย (BCR 1910:18)

มาตรการก้านเศรษฐกิจของรัฐบาลกรุงเทพฯในการรวมหัวเมืองในภาคเหนือเข้ากับส่วนกลาง

อิทธิพลของอังกฤษที่ครอบงำระบบเศรษฐกิจภาคเหนือเป็นสาเหตุสำคัญที่รัฐบาล
 กรุงเทพฯเข้ามาจัดการปฏิรูปการปกครองเพื่อรวมหัวเมืองต่าง ๆ ในภาคเหนือให้เข้ากับ
 ส่วนกลาง ในคานการ เมือง รัฐบาลกรุงเทพฯดำเนินการยกเลิกฐานะหัวเมืองประเทศราช
 และจัดการปกครองแบบมณฑลเทศาภิบาล รวมหัวเมืองล้านนาไทยจัดตั้งเป็นมณฑลพายัพ ส่ง
 ข้าราชการมาปกครองและวิรอนอำนาจเจ้าเมืองอย่างค่อยเป็นค่อยไป ในระยะต้นจึงกำหนด
 ให้แต่ละเมืองมีคณะกรรมการบริหาร เรียกว่าศาลาสามหลวง เจ้าผู้ครองนครไม่มีหน้าที่ปก-
 ครองบ้านเมืองโดยตรง อำนาจหน้าที่เด็ดขาดเป็นของข้าหลวงประจำนคร รัฐบาลจัดสรร
 รายได้ของเจ้าผู้ครองนครเป็นค่าเงินเดือน เงินส่วนแบ่งค่าทอไม้ และเงินส่วนแบ่งค่า
 แรงงานแทนเกณฑ์ และต่อมาเปลี่ยนเป็นเงินเดือนประจำซึ่งเท่ากับลดฐานะลงเป็นข้าราชการ

ของรัฐ (สวัสดิ์ ประยูรเสถียร ๒๕๒๔:๓๔ - ๓๕)

หลังจากที่รัฐบาลกรุงเทพฯดำเนินการปฏิรูปประยะต้นตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๒๖ เป็นต้นมา รัฐบาลกรุงเทพฯต้องเผชิญกับปัญหาความขัดแย้งซึ่งเกิดจากความขัดแย้งและต่อต้านทั้งจากเจ้านายฝ่ายเหนือและชาวมานจนเกิดกบฏตามหัวเมืองต่าง ๆ เช่น กบฏพญาปราบ และกบฏเงี้ยวเมืองแพร่

การวิเคราะห์เหตุผลเหตุที่รัฐบาลกรุงเทพฯพยายามปฏิรูปการปกครองและรวมเอาภาคเหนือเข้าเป็นส่วนหนึ่งของส่วนกลางมีสองแนวคิด คือหนึ่งแรงกดดันจากภายนอกทำให้ล้านนาไทยและกรุงเทพฯจำเป็นต้องปรับยุคขึ้นทางการ เมืองตามกลางการเปลี่ยนแปลงของสถานการณ์โลก (Rujaya Abhakorn 1983:1) และสองปัจจัยภายในเป็นค้ำกำหนดคือรัฐบาลกรุงเทพฯต้องการปฏิรูปความสัมพันธ์กับล้านนาซึ่งเคยเป็นประเทศราชให้สัมพันธ์แน่นแฟ้นขึ้น และเป็นราชอาณาจักรอันหนึ่งอันเดียวกัน หรือเกิดจากการเคลื่อนไหวและกระบวนการสร้างสรรค์ภายในของประวัติศาสตร์ไทยเอง (Suthep Soontornpasuch 1983: 2-5)

นอกเหนือจากการใช้มาตรการทางการเมืองแล้วรัฐบาลกรุงเทพฯยังได้ใช้มาตรการทางเศรษฐกิจเพื่อลดอิทธิพลค่านเศรษฐกิจของอังกฤษลง และเพื่อผนวกเศรษฐกิจภาคเหนือเข้ามาใกล้ชิดกับส่วนกลาง อีกทั้งเพื่อเพิ่มรายได้นำไปจุนเจือการใช้จ่ายของรัฐบาลขณะนั้น บทบาทค่านเศรษฐกิจที่สำคัญ ๆ ของรัฐบาลกรุงเทพฯในการรวมหัวเมืองภาคเหนือให้เป็นส่วนหนึ่งของส่วนกลางได้แก่ การจัดผลประโยชน์ในธุรกิจป่าไม้ การจัดเก็บภาษีอากร และการสร้างทางรถไฟสายเหนือ

๑. การจัดการผลประโยชน์ในธุรกิจป่าไม้

เมื่อรัฐบาลกรุงเทพฯส่งกรมหมื่นพิชิตปรีชากร ขึ้นมาปฏิรูปการปกครองและการคลังในภาคเหนือระหว่าง พ.ศ. ๒๕๒๖ - ๒๕๒๗ นั้นได้เพิ่มเงินค่าต่อไม้จากอัตราที่เจ้านายฝ่ายเหนือจัดเก็บจากต่อละ ๑ รูปเป็น ๔ รูปและแบ่งเงินเป็น ๒ ส่วนคือ ส่งลงมาให้รัฐบาลกรุงเทพฯครึ่งหนึ่ง ที่เหลือเป็นของเจ้าผู้ครองนคร ทอมารัฐบาลจึงจัดตั้งกรมป่า

ไม่ขึ้นในปี พ.ศ. ๒๔๓๔ และส่งพระยาศรีสุทเทพ (เส็ง วิริยะศิริ, ต่อมาคือพระยามหาอำมาตย์อมิต์) มาดำเนินการเจรจากับเจ้านายฝ่ายเหนือเรื่องขอโอนอำนาจการครอบครองที่ดินป่าไม้ให้เป็นสมบัติของแผ่นดิน รวมทั้งการควบคุมและตรวจเก็บค่าทอนไม้ การเจรจาเริ่มตนจากเมืองเล็กไปหาเมืองใหญ่คือที่เมืองแพร่ น่าน ลำปาง ลำพูนและเชียงใหม่ (สมัย โนม สุนทรสวัสดิ์ ๒๕๒๑:๒๑) นอกจากนี้ยังเพิ่มค่าทอนไม้เป็นต้นละ ๑๒ รูปี

หลังจากที่รัฐบาลเข้ามาจัดการควบคุมป่าไม้เองแล้ว ต่อมารัฐบาลก็เข้ามาดำเนินกิจการป่าไม้เองเพื่อเพิ่มรายได้ให้แก่แผ่นดิน (เพ็ญอ้าง: ๒๑) รัฐบาลทำป่าไม้ครั้งแรกที่ป่าแม่แสด เมืองแพร่ ต่อมารับเวนคืนป่าไม้แม่แจ่มจากเจ้าผู้ครองนคร เชียงใหม่และให้หลวงโยนการพิจิตร เป็นลูกซองแต่เพียงรายเดียว ภายหลังรัฐบาลจึงดำเนินการเอง รวมถึงป่าแม่สลิด แม่ระกา ตาก ป่าแม่ตา เมืองลอง แพร่ ตามลำดับ (เพ็ญอ้าง: ๔๐, ๔๕)

การให้สัมปทานแก่เอกชนเมื่อมีผู้ขอสัมปทานป่าไม้หลายรายในป่าเดียวกัน รัฐบาลกรุงเทพฯ ก็จะคัดเลือกจากผลประโยชน์สูงสุดที่รัฐบาลจะได้รับ เช่น กรณีป่าแมกกอ แขวงเมืองहार หลวงโยนการพิจิตร เป็นผู้เช่าทำอยู่และต้องการขายสิทธิการทำป่าไม้ให้บริษัทบอมเบย์ เบอรมา จำกัด แต่มีผู้ขอสัมปทาน ๔ รายคือบริษัทบอมเบย์ เบอรมา เจ้าแคว นวรัฐเจ้าราชภาติวงศ์และพญาณรงค์ เจ้าทั้งสามอ้างเหตุน่าเพื่อเป็นลูกหลานทำมาหาเลี้ยงชีพ แต่รัฐบาลก่อนอนุมัติให้บริษัทบอมเบย์เบอรมาเช่าทำป่าไม้เพราะเห็นว่าผลงานของบริษัทตลอด ๑๒ ปีไม่มีความเสียหายและบริษัทเสนอให้เงินสดอีก ๓๐,๐๐๐ บาทและยอมให้เก็บค่าทอนไม้ตามอัตราที่รัฐบาลกำหนดไว้ (เพ็ญอ้าง ๑๗๖ - ๑๗๗)

นอกจากนี้รัฐบาลยังดำเนินการป่าไม้โดยคำนึงถึงผลประโยชน์ทางด้านการเมือง เป็นสำคัญควบคู่กัน ดังตัวอย่างในกรณีการให้สัมปทานทำป่าไม้เมืองน่าน เดิมป่าไม้เมืองน่านมีคนในบังคับสยามเป็นผู้รับเช่าทำเพียงรายเดียวคือจินบุญเย็น (หลวงนราพิทักษ์) ภายหลัง ร.ศ. ๑๑๒ รัฐบาลเห็นว่าฝรั่งเศสมีท่าทีก้าวร้าวและอิทธิพลของฝรั่งเศสมีมากขึ้น ในดินแดนนี้ รัฐบาลจึงให้บริษัทป่าไม้อังกฤษรับเช่าทำป่าไม้แทนจินบุญเย็น รัฐบาลกรุงเทพฯ

ดำเนินการในการจัดการผลประโยชน์ป่าไม้ในภาคเหนือด้วยความระมัดระวัง โดยเฉพาะในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับผลประโยชน์ของบริษัทอังกฤษ

๒. การจัดระบบภาษีอากร โดยรัฐบาลกรุงเทพฯ

มีการเปลี่ยนแปลงแบบแผนการปกครองและการจัดเก็บอากรใหม่ในระหว่าง พ.ศ. ๒๔๒๖ - ๒๔๒๗ ในด้านการปฏิรูประบบภาษีอากรที่สำคัญ ๆ ได้แก่ การจัดเก็บภาษีเป็นเงินบาท ยกเลิกการชำระภาษีด้วยผลผลิต การเสียภาษีแทนเกณฑ์แรงงาน นอกจากนี้ยังได้เพิ่มประเภทภาษีที่จัดเก็บจากเค็มที่เจ้าผู้ครองนครจัดเก็บจากภาษีข้าวและภาษีหลังคาเรือนเพิ่มขึ้น เช่น ภาษีสุกร ภาษีน้า ภาษีครึ่ง (สรัสวดี ประยูร เสถียร ๒๕๒๔:๒๕) และส่งเสริมให้จัดเก็บภาษีโดยพ่อค้าคนจีน

การจัดเก็บภาษีอากรโดยเจ้าภาษีนายอากรนี้ได้เปิดโอกาสให้พ่อค้าคนจีนขอประมูลจัดเก็บภาษี พ่อค้าคนจีนจึงมีช่องทางสะสมทุนเช่น นายอากรเส็ง (บิดานายเซียง ชินวัตร) เป็นนายอากรบอนเบี้ย หลวงนิกรจีนกิจ (นายหมา นิกรพันธ์) เป็นนายอากรหมาก หลู ฉิ้น จินซุนเป็นเจ้าภาษีสุกรเมืองลำพูน นายอากรเต็งหรือหลวงอุครภักษ์พานิชย์ (เต็ง โสภโณคร) เป็นนายอากรผูกขาดภาษีฝิ่น สุรา บอนเบี้ย หวย โดยเฉพาะอากรฝิ่นนี้ผูกขาดทั่วทั้งมณฑลพายัพและทำรายได้ให้แก่นายอากรเต็งอย่างมหาศาล ทอมานายอากรเต็งสามารถขยายทุนในกิจการป่าไม้และมีกิจการอื่น ๆ อีกมากในกรุงเทพฯ (สิริลักษณ์ สักดิ์เกรียงไกร ๒๕๒๒:๕๔ - ๕๗) ผลประโยชน์จากการผูกขาดเก็บภาษีเป็นแหล่งที่มาที่สำคัญของทุนในระยะการค้ายังถูกจำกัดด้วยความยากลำบากจากการคมนาคมขนส่ง การแข่งขันเพื่อให้ได้สิทธิผูกขาดจึงมีมาก ทั้งมีกรณีเจ้านายจากกรุงเทพฯ ที่มารับราชการอยู่ในเมืองเชียงใหม่ ถูกคนจีนฟ้องร้องวาท้องคำหนักหาสินบาทเป็นค่านำใจหรือเงินล่วงหน้าที่นายอากรมอบให้ เป็นค่านำใจ จินซุนเจ้าภาษีสุกรเมืองลำพูนต้องให้เงินล่วงหน้าค่านำใจแก่เจ้าเมือง ๑,๕๐๐ รูปีต่างหากจากภาษีปีละ ๖,๐๐๐ รูปี (กจช. ร๕ ค. ๑๔.๔/๒)

เมื่อรัฐบาลกรุงเทพเข้ามาจัดระบบภาษีและการคลังในมณฑลพายัพ ในระยะแรก รัฐบาลกรุงเทพจัดสรรเงินรายได้จากภาษีอากรเพื่อการใช้จ่ายภายในมณฑล เป็นเงินเคียนของข้าราชการจากกรุงเทพฯ และเงินผลประโยชน์ของเจ้าผู้ครองนครและบุตรหลาน เช่น จากรายได้ทั้งสิ้น ๒๑๕,๐๐๐ รูปี รัฐบาลแบ่งเป็นค่าเงินเคียนข้าราชการ ๑๐๕,๒๖๔ รูปี หรือร้อยละ ๔๘.๘๖ ของรายได้ทั้งหมด เป็นผลประโยชน์ของเจ้าผู้ครองนครและบุตรหลาน ๒๑๔,๘๖๔ รูปี หรือร้อยละ ๕๐.๘๓ ของรายได้ทั้งหมด เหลือ ๑๓๖ รูปี จึงนำส่งกรุงเทพฯ (สร้อยศักดิ์ ประยูรเสถียร ๒๕๒๒:๕๕)

ต่อมาการจัดระบบการเก็บภาษีอากรมีประสิทธิภาพขึ้น รัฐบาลกรุงเทพจึงมีรายได้จากมณฑลพายัพมากขึ้นตามลำดับ และมีรายได้ส่งเข้ากรุงเทพมากขึ้นในปี พ.ศ. ๒๔๔๖ - ๒๔๔๘ รัฐบาลมีรายได้ทั้งหมดจากมณฑลพายัพในปี พ.ศ. ๒๔๔๖ เป็นเงิน ๘๑๘,๘๓๕ บาท และเพิ่มขึ้นเป็น ๑,๘๓๔,๒๘๕ บาท ในปี พ.ศ. ๒๔๔๘ หรือเพิ่มขึ้นร้อยละ ๑๒๔ (คูตารางที่ ๒ - ๔) ในปี พ.ศ. ๒๔๔๘ รัฐบาลมีรายจ่ายเพียง ๑,๐๐๐,๐๐๐ บาท ดังนั้นจึงมีรายได้ส่งให้แก่กรุงเทพฯ ถึง ๘๓๔,๒๘๕ บาท หรือร้อยละ ๔๕.๕๘ ของรายได้ทั้งหมด

ความต้องการรายได้เพิ่มขึ้นของรัฐบาลกรุงเทพ เพื่อให้เพียงพอกับค่าใช้จ่ายในการจัดการปฏิรูปการปกครองมณฑลพายัพ และเพื่อให้มีรายได้ส่งกลับกรุงเทพฯ รัฐบาลต้องเปลี่ยนแปลงวิธีการจัดเก็บภาษีหลายประการ เช่น หนึ่ง รัฐบาลยกเลิกการจัดเก็บภาษีอากรโดยนายอากรคนจีน เพราะนายอากรคนจีนมักแบ่งผลประโยชน์แก่เจ้านายฝ่ายเหนือ ทำให้รายได้แผ่นดินขาดหายไป รัฐบาลให้เจ้านายจัดเก็บภาษีแทนนายอากรคนจีน (Ramsay 1971 : 157 - 159) สอง ยกเลิกการยกเว้นภาษีนาของเจ้าผู้ครองนครและเจ้านายบุตรหลาน เพราะการผ่อนปรนยกเว้นภาษีดังกล่าวทำให้รายได้ของรัฐบาลลดน้อยลงเกือบสิบเท่า (สร้อยศักดิ์ ประยูรเสถียร ๒๕๒๒ : ๑๘๓) สาม รัฐบาลเก็บเงินแทนเกณฑ์แรงงานหรือเงินรัชฎูปการ โดยกำหนดให้ชายฉกรรจ์อายุ ๑๖ - ๖๐ ปี เสียเงินแทนเกณฑ์แรงคนปีละ ๔ บาท หรือถ้าไม่เสียเงินก็ให้ทำงานเป็นเวลา ๒๐ วัน (เพ็งอ่าง : ๑๕๐) สี่ เพิ่มประเภทภาษีที่ต้องเก็บจากเคิม

ตารางที่ ๒-๔ บัญชีเงินผลประโยชน์แผ่นดินที่เก็บจากมณฑลพายัพ ระหว่าง
พ.ศ. ๒๔๔๖ - ๒๔๔๘

ปี	หน่วย:บาท		
	พ.ศ. ๒๔๔๖	พ.ศ. ๒๔๔๗	พ.ศ. ๒๔๔๘
เมือง			
เชียงใหม่	๓๙๓,๒๒๖	๖๘๑,๔๑๓	๙๓๐,๙๐๙
ลำพูน	๑๐๙,๒๘๐	๑๕๑,๓๐๒	๒๑๐,๖๒๖
ลำปาง(รวมเงิน)	๑๔๘,๙๗๒	๓๑๘,๑๓๙	๓๙๒,๓๑๙
น่าน	๑๒๔,๕๘๖	๑๔๓,๕๙๒	๔๐๖,๑๓๙
แพร่	๕๒,๘๑๕	๖๗,๗๒๐	๙๕,๓๐๐
รวม	๘๑๘,๘๗๙	๑,๓๖๑,๙๙๖	๑,๘๓๔,๒๘๙

ที่มา: สรวัสวดี ประยูรเสถียร. ๒๕๒๒: ๒๓๖

ศูนย์วิทยพัชการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ผลของการจกัเก็บภาษีอากรของรัฐบาลกรุงเทพ ทำให้ประชาชนในบางท้องถิ่นมี
ปฏิภริยาต่อต้านข้าราชการจากกรุงเทพ และนายอากรคนจีน เช่น เหตุการณ์กบฏพญาผาบ

พ.ศ. ๒๔๓๒

การแสวงหารายได้จากภาษีอากรของรัฐบาลกรุงเทพเป็นเงื่อนไขสำคัญประการ
หนึ่งทีผลักันให้ระบบเศรษฐกิจภาคเหนือเปลี่ยนแปลงเข้าสู่ระบบเศรษฐกิจเงินตราเร็วยิ่งขึ้น
เพราะราษฎรทั่วไปต้องมีเงินตราเสียภาษีอากรให้รัฐบาลกรุงเทพแทนการเกณฑ์แรงงาน
การผลิตพอยังชีพเริ่มไม่เพียงพออีกต่อไปแล้ว และต้องทำการผลิตเพื่อนำไปขายให้ได้เงิน
ตรามา ด้วยเหตุนี้รัฐจึงมีบทบาทโดยตรงทีเสริมให้ระบบการผลิตเพื่อขายก่อตัวและหยั่งราก
ลงในระบบเศรษฐกิจภาคเหนือ แม้ว่าผลกระทบคือพื้นที่ทั่วไปในภาคเหนือแตกต่างกันไปตาม
ความไกลหรือใกล้เมือง ซึ่งเป็นศูนย์กลางการปกครอง

๓. การสร้างทางรถไฟสายเหนือ

ทางรถไฟสายเหนือได้รับความสนใจอย่างจริงจังจากรัฐบาลไทยเมื่อห้างยันฮาร์ต
ไค้มอบให้นายวิลเลียม เฮนรี นิวแมน (William Henry Newman) คึกค่อขอสัมปทานสร้าง
ทางรถไฟจากอยุธยาหรือสระบุรีถึงเชียงใหม่ (สนใจ ไฟโรจน์ธีระรัชต์ ๒๕๑๗:๒๐๘ - ๒๐๕)
สาเหตุทีพ่อค้าเอกชนชาวอังกฤษต้องการสร้างทางรถไฟสายนี้เพราะภาคเหนือมีผลประโยชน์
ของคนอังกฤษและคนในบังคับอังกฤษมาก ประกอบกับมีการแข่งขันจากพ่อค้าฝรั่งเศสในภูมิภาคนี้
ข้อเสนอของนายนิวแมนนี้เป็นทีดกเถียงและขัดแย้งในหมู่ขุนนางไทยอยู่เป็นเวลานาน
และฝ่ายอังกฤษเองก็เปลี่ยนแปลงเงื่อนไขต่าง ๆ จนในทีสุดขุนนางไทยมีความเห็นร่วมกันว่า
ไทยจะเสียผลประโยชน์มากกว่าได้หากอังกฤษจะเป็นฝ่ายสร้างเอง ในปี พ.ศ. ๒๔๔๑
รัฐบาลจึงกำหนดนโยบายเรื่องทางรถไฟสายเหนือแน่นอนว่ารัฐบาลจะทำเองโดยใช้เงิน
พระคลัง (เพ็งอั้ง : ๒๐๕ - ๒๑๓)

ทางรถไฟสายเหนือเริ่มเปิดใช้เมื่อวันที่ ๑ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๔๔ เปิดรับส่งผู้
โดยสารและสินค้าจากสถานีลพบุรีถึงปากน้ำโพ ปากน้ำโพจึงเป็นศูนย์กลางของการค้าขาย

ระหว่างกรุงเทพฯกับภาคเหนือคือพ่อค้าขนส่งสินค้าจากกรุงเทพฯมาตั้งปากน้ำโพขึ้นมาทางเหนือ เว้นแต่สินค้าที่แตกหักเสียหายง่าย พ่อค้าจะขนส่งทางเรือโดยตรงจากกรุงเทพฯถึงเชียงใหม่

ในระหว่างที่ทางรถไฟมาถึงแค่ปากน้ำโพการขนส่งสินค้าทางเรือระหว่างปากน้ำโพถึงเชียงใหม่ยังคงเป็นอัตราราคาที่คิดจากกรุงเทพฯถึงเชียงใหม่ คือ ประมาณ ๑๐ รูปีต่อน้ำหนัก ๑๐๐ ปอนด์และยังจะต้องรวมค่าธรรมเนียมการวางรถไฟจากกรุงเทพฯถึงปากน้ำโพ ราคาสินค้าในเชียงใหม่จึงสูงกว่าที่กรุงเทพฯถึงร้อยละ ๒๕ และต่อมาในปี ๑๙๐๖ อัตรากาขนส่งทางเรือก็เพิ่มขึ้นอีกเป็น ๑๕ รูปีต่อ ๑๐๐ ปอนด์ ทั้งนี้เนื่องจากขาดแคลนฝ้ายเพราะแรงงานถูกเกณฑ์ทหาร ค่าแรงฝ้ายจึงเพิ่มขึ้น (BCR 1906:6)

การก่อสร้างทางรถไฟสายเหนือมาหยุดชะงักที่ตำบลแม่พริก ขนนางและที่ปรึกษาชาวต่างประเทศจึงเสนอให้พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวให้โครงการเล็งเห็นประโยชน์ทางเศรษฐกิจโดยเฉพาะในเรื่องรายได้ของรัฐบาลที่จะเก็บได้จากค่าธรรมเนียมขนส่งสินค้า เนื่องจากกำไรที่ได้จากทางรถไฟสายกรุงเทพฯ - ปากน้ำโพไคร้อยละ ๔ คมกับดอกเบี้ยเงินกู้ (กจช. ร.๖ ค.ค.๕.๓/๑) มูลค่าสินค้าที่ส่งไปมาระหว่างกรุงเทพฯกับเมืองสำคัญ ๆ ในภาคเหนือมีมูลค่าสูง (ดูตารางที่ ๒-๕) นอกจากนี้ทางรถไฟยังจะทำให้สินการาคาถูก เช่น ส่งไปขายกรุงเทพฯไคราคาดี รวมทั้งชาวจำวที่มีอยู่ปลูกในเชียงใหม่บางแล้ว (กจช. ร.๖ ค.ค. ๕.๓/๔)

การกอรุปของกุ่มทุนท้องถิ่น

ระบบเศรษฐกิจภาคเหนือในระยะต้นที่ระบบทุนนิยมเริ่มแทรกตัวเข้ามา การดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่สำคัญได้แก่การทำป่าไม้และการค้า ในกิจการป่าไม้มันจะมีเจ้านาย คนพื้นเมือง คนในบังคับอังกฤษและพ่อค้าคนจีนเข้าไปเกี่ยวข้องในกิจการป่าไม้อยู่บ้างแต่เนื่องจากมีทุนน้อยกว่าบริษัทป่าไม้อังกฤษ บริษัทป่าไม้อังกฤษจึงเป็นกลุ่มที่ได้ผลประโยชน์สูงสุดจากการนำวัตถุดิบส่งออกไปขายในตลาดโลก อย่างไรก็ตามมีผู้เกี่ยว

ตารางที่ ๒-๕ มูลค่าการส่งและรับระหว่างกรุงเทพฯกับหัวเมืองภาคเหนือ
พ.ศ. ๒๔๕๔

เมือง	มูลค่า (บาท)
กรุงเทพฯ - นครลำปาง	๓๘๐,๙๐๐
กรุงเทพฯ - เมืองลำพูน	๑๕๕,๐๐๐
กรุงเทพฯ - นครเชียงใหม่	๔๓๘,๐๐๐
รวม	๑,๓๗๔,๙๐๐

ที่มา : กจช.ร.๖ ค.ค.๕.๓/๒

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ของกับกิจการป่าไม้บางตระกูลที่สามารถสะสมทุนได้จากกิจการป่าไม้โดยเฉพาะชาวพม่าและ
ไทยใหญ่ในเมือง เชียงใหม่และลำปางดัง เช่นหลวง โยนการพิจิตร (หม่อมป็นไทย)

นอกจากนี้ยังมีพ่อค้าคนจีนจากกรุงเทพฯที่เป็นผู้รับซื้อไม้จากเจ้านายเมืองแพร่และ
น่านเช่นนายอกรเต็ง(เต็ง โสภโณคร) จินอน ลำซำ พ่อค้าคนจีนสัญชาติฝรั่งเศส

ในด้านการค้า พ่อค้าดั้งเดิมที่ผูกขาดการค้าในภาคเหนือได้แก่พ่อค้าพม่าและไทย
ใหญ่ซึ่งใช้วัวควาง มาตาง บรรทุกสินค้าข้ามชายแดนไปมาระหว่างภาคเหนือกับพม่า ต่อมา
การค้าทางเรือระหว่างกรุงเทพฯและปากน้ำโพก็กับเมืองต่าง ๆ ในภาคเหนือเพิ่มปริมาณขึ้น
จึงมีกลุ่มพ่อค้าคนจีนและพื้นเมืองเข้ามาทำการค้าแข่งขันกับกลุ่มพ่อค้าสัตว์ต่างเดิม ในที่สุด
พ่อค้าคนจีนซึ่งมีเครือข่ายการค้าที่กับพ่อค้าชาวจีนในกรุงเทพฯ จึงสามารถผูกขาดการค้า
ในเมืองที่เป็นศูนย์กลางการค้าแทนพ่อค้าพม่า ไทยใหญ่และพื้นเมือง (BCR 1928:37) พ่อ
ค้าไทยใหญ่ถูกผลักดันให้ออกไปค้าขายในชนบทและประกอบอาชีพเกษตรกรรมแทน (F.O.
371/20302:57)

ในเส้นทางการค้าชายแดนระหว่างไทยกับพม่า พ่อค้าอินเดียหรือแขกพาทาน
เป็นอีกกลุ่มที่มีความสำคัญในการค้าปศุสัตว์ พ่อค้าอินเดียเหล่านี้อพยพมาจากเมืองจิตตะกอง
ในประเทศปากีสถาน เมืองราวกุงและเมืองเมาะละแหมง ประเทศพม่า โดยเริ่มจากพ่อ
ค้าอินเดียนำวัวข้ามชายแดนมาขายในเมืองต่าง ๆ ของภาคเหนือ ต่อมาจึงตั้งหลักแหล่ง
ในเมืองเชียงใหม่ ลำพูน ลำปาง มีอาชีพเลี้ยงและผูกขาดการค้าวัวในท้องถิ่น (Suthep
Soonthornpasuch 1977:31, 39) และเนื่องจากพ่อค้าอินเดียถือสัญชาติอังกฤษ
ดังนั้นกงสุลอังกฤษจึงเข้ามาทำการตรวจสัตว์ และเก็บค่าธรรมเนียมการค้าสัตว์ละ ๒
รูปี (BCR 1899:11)

๑. เจ้านายฝ่ายเหนือ

ภายใต้ความสัมพันธ์การผลิตศักดินา เจ้านายฝ่ายเหนือรวบรวมส่วนเกินทาง
เศรษฐกิจผ่านการเก็บค่าเช่า ภาษีอากร ค่าทอนไม้และการเกณฑ์แรงงาน และกระทั้งทำ

การค้าสินค้าและทาส (Anan Ganjanapan 1984:43) แต่เงินทองและทรัพย์สินที่สะสมไว้ไม่ได้ถูกแปรให้เป็นทุนแต่กลับถูกนำไปใช้จ่ายบริโภคสินค้าฟุ่มเฟือยราคาแพง และใช้เพื่อการพักผ่อนหย่อนใจ เช่น เล่นการพนัน ผลผลิตส่วนเกินในรูปของเงินถูกสะสมเอาไว้เป็นเงินตราที่รอการใช้จ่ายบริโภคมากกว่าการนำไปใช้เป็นทุนเพื่อหาส่วนเกิน ในรูปของกำไรจากการแลกเปลี่ยนหรือคอกเบี้ยจากการออกเงินกู้ เช่น เกี่ยวกับการใช้เงินตราเป็นทุนของนายทุนพอกา สภาพของเงินตราในความครอบครองของเจ้าที่ถูกสะสมเอาไว้ อาจเห็นได้จากหนังสือรายงานการตรวจจักษุราชการของพระยาศรีสุทเทพ ดังนี้

เจ้าผู้ครอง เมืองมักมีห้อง เก็บห้องหนึ่ง บางทีเป็นห้องก็เป็นคอกขึ้นมาจากพื้นดิน เงินและอัฐทองแดงที่ใครนำมาส่งเท่าใดใส่ไว้ในห้องนี้ไม่มีใครไต่ถาม ... ที่เมืองลำปางมีอัฐทองแดงของหลวงสะสมกันมานานัก ประมาณราวสักห้องเรือนจนสิ้นกำลังจะเป็นไค่ คุยลงไปในดินถึงคืบหนึ่งยังพบอัฐทองแดงของหลวง (สรวิชาติ ประยูรเสถียร ๒๕๒๖:๑๘๑ อ้างจาก กุช.ร.๕ ม.๕๘/๓๓ พระยาศรีสุทเทพ กรมหลวงกรมหลวงดำรงราชานุภาพ สำเนาที่ ๔๘๒ ที่ ๑๔/๑๓๕๓ ลงวันที่ ๒ เมษายน รศ.๑๑๘)

เจ้านายจึงมีความสัมพันธ์ต่อพอกาในฐานะที่เป็นผู้บริโภคกลุ่มใหญ่ที่กำลังซื้อสูง และมักจะบริโภคเกินกว่ารายได้จนกระทั่งเป็นหนี้สินพอกา ทำให้ทรัพย์สินเปลี่ยนมือไปเป็นของกลุ่มพอกาในที่สุด ต่อมาเมื่อรัฐบาลกรุงเทพฯ เข้ามาจัดการปฏิรูปการปกครองและการคลังแล้ว เจ้านายฝ่ายเหนือซึ่งเคยมีรายได้หลักจากป่าไม้ก็ถูกตัดรายได้เกือบ เหลือเพียงส่วนแบ่งคาคอไม้ และต้องรับเงินเคียนจากรัฐบาล ทั้งนี้ นอกจากฐานะทางการเมืองจะตกต่ำลงแล้ว ในทางเศรษฐกิจก็ทรุดลงเช่นกัน แต่แม้ว่าเจ้านายจะมีรายได้ลดน้อยลงก็ยังคง เป็นกลุ่มที่มีความมั่งคั่งและใช้จ่ายมากที่สุดในระยะต้นของระบบทุนนิยมในภาคเหนือ

ต่อมาภายหลังแม้ว่าเจ้านายจะไม่ทำการค้าโดยตรงแต่มีบางส่วนที่พยายามลงทุนดำเนินกิจการ เช่น สร้างตลาด ทำป่าไม้ และซุกเหมืองฝ่ายครอบครองที่ดิน ในเมืองเชียงใหม่นอกจากตลาดทิพเนตรแล้ว เจ้านายก็ก่อสร้างตลาดหลวงหรือตลาดวโรรส ในเมืองลำพูนเจ้านายก็ไค่ลงทุนสร้างตลาดเช่นกัน แต่ในการทำป่าไม้เจ้านายที่ไค่สัมปทาน

จากรัฐบาลมักจะมอบหมายให้บุคคลอื่นทำหน้าที่และเรียกค่าตอบแทน ไม่ได้ดำเนินการเอง ส่วนการชดเชยเมืองฝ่ายเพื่อขยายที่นาเพิ่มขึ้นนั้น เจ้านายได้ใช้ความสัมพันธ์ศักดินาเคมิในการเกณฑ์แรงงานชาวนานในเขตที่เจ้านายยังมีอิทธิพลอยู่

๒. พ่อค้าไทยใหญ่กับการค้าระหว่างภาคเหนือและพม่า

ภาคเหนือมีการค้าขายติดต่อกับศูนย์กลางการค้านอกเขต ๒ เส้นทาง คือหนึ่ง เส้นทางการค้าทางบกกับเมืองเมะละแหมง ประเทศพม่า มณฑลยูนนาน ประเทศจีน และสอง เส้นทางการค้าทางเรือกับกรุงเทพฯ และเมืองใกล้เคียง แต่ภายหลังการเปิดประเทศให้มีการค้าเสรีเป็นต้นมา สินค้าต่างประเทศที่นำเข้ามาในเมืองเชียงใหม่และภาคเหนือ นั้นส่วนใหญ่มาจากการค้าทางเรือ พิจารณาจากสินค้าที่เมืองเชียงใหม่สองในสามมาทางเรือจากกรุงเทพฯ ที่เหลือหนึ่งในสามของสินค้าขนส่งโดยวัวทางและมาทางจากเมะละแหมง (BCR 1902:4)

สำหรับการค้าทางบกนั้นพ่อค้าไทยใหญ่และพ่อค้าจีนฮ่อควบคุมเส้นทางค้าอยู่ โดยมีเมืองเชียงใหม่เป็นเมืองศูนย์กลางการค้าที่พ่อค้าจากเมะละแหมงและยูนนานจะเดินทางผ่าน แต่เส้นทางการค้าระหว่างเมะละแหมงกับเมืองในภาคเหนือที่สำคัญมี ๒ เส้นทางคือ เส้นทางเมะละแหมง ฮอก แมฮองสอน เชียงใหม่ นานและลำปาง และเส้นทางเมะละแหมง ระแหง(ตาก) ลำปาง ลำพูน เชียงใหม่ แพร่และน่าน แต่การค้าส่วนใหญ่เป็นการค้าเส้นทางเมะละแหมง ฮอกขามแม่น้ำสาละวินประมาณร้อยละ ๘๕ ของการค้าทั้งหมด ส่วนที่เหลือเป็นการค้าสายเมะละแหมง ระแหง (Anan Ganjanapan 1984: 102) สินค้าสำเร็จรูปจากเมะละแหมงได้แก่น้ำมันภาค ยา ไม้ซีกไฟ เทียนไขและเกลือทะเล และมีสินค้าจากเชียงรุ่ง เมืองตาลี(ประเทศพม่า) และมณฑลยูนนาน ประเทศจีน ได้แก่ ไหมดิบ หมวกฟาง กะทะทองเหลือง มันฮ่อ และที่สำคัญคือฝิ่นซึ่งนำเข้ามาจากยูนนาน เป็นส่วนใหญ่ สินค้าที่พ่อค้านำออกไปขายส่วนใหญ่ได้แก่สินค้าโภคภัณฑ์ เช่น ข้าว ยาสูบ น้ำตาล

สาเหตุที่การค้าระหว่างภาคเหนือกับพม่าและรัฐไทยใหญ่เป็นเส้นทางการค้าสำคัญก่อนการค้าทางเรือจะรุ่งเรือง เพราะมีความสะดวกรวดเร็วในการเดินทางระหว่างเมาระละแหม่งกับเชียงใหม่ซึ่งใช้เวลาเพียง ๑๕ - ๑๗ วัน เปรียบเทียบกับการเดินทางเรือระหว่างกรุงเทพฯกับเชียงใหม่ซึ่งใช้เวลา ๒ - ๓ เดือนขึ้นอยู่กับระดับน้ำและฤดูกาล ในศูนย์กลางการค้าทางเรือยังมีความยากลำบากมากขึ้น นอกจากนี้ในทางประวัติศาสตร์อาณาจักรล้านนาเคยตกอยู่ภายใต้การปกครองของพม่าเป็นเวลาประมาณกว่า ๒๐๐ ปี จึงมีชาวพม่าและไทยใหญ่เดินทางค้าขายและตั้งหลักแหล่งอยู่ในภาคเหนือทั่วไป จนกระทั่งประเทศพม่าและรัฐไทยใหญ่ตกอยู่ใต้อาณัติของอังกฤษ ชาวพม่า ไทยใหญ่และชาวอินเดียน อพยพเข้ามาค้าขาย ทำป่าไม้มากขึ้น ปรากฏชุมชนชาวไทยใหญ่และพม่ากระจายไปตามเมืองต่าง ๆ ทั้งภาคเหนือ เช่นที่เมืองเชียงใหม่มีชาวไทยใหญ่ตั้งบ้านเรือนอยู่ในย่านท่าแพ ช่างเผือก เมืองลำพูนตั้งบ้านเรือนในย่านสถานีรถไฟปัจจุบัน (สุข เทพมณี, สัมภาษณ์) และหมู่บ้านที่อยู่ใกล้กับป่าไม้อันเช่น เขตแม่ฮ่องสอนที่เมืองป่วน บ้านปางหมู บ้านขุนยวม บ้านแม่ลานอย บ้านแม่ลาหลวง ลักษณะของคนไทยใหญ่ในภาคเหนือมีเอกสารที่อธิบายว่า

เงี้ยวพวกนี้เป็นคนฝ่ายเหนือ อยู่ในระหว่างแผ่นดินอังกฤษแต่ต่อมาเงี้ยวพวกนี้ได้แยกย้ายกันไปตั้งบ้านเรือนอยู่ในมณฑลพายัพ ทำการค้าขายในตลาดบาง รับจ้างตัดไม้ ลากไม้ในป่าบ้าง ตั้งท่ามาหากินปะปนอยู่กับพวกลาว เช่น กับคนจีนในกรุงเทพฯและพวกลาว ไม่นึกในการเดินทางขนสินค้ามาขายและไม่ชอบทำการหนักหนาไมใครชอบรับเป็นลูกจ้างอย่างคนเงี้ยว (หม่อมจ้อย สุนทรสวัสดิ์ ๒๕๒๑:๗๔ กล่าวจาก กจร.ร.๕ ม.๑/๑, เบ็ญจรงค์)

พ่อค้าไทยใหญ่จึงเป็นพ่อค้าที่ควบคุมแผงขายสินค้าในตลาดสำคัญ ๆ ในภาคเหนือ ก่อนที่จะมีพ่อค้าคนจีนเข้ามาแข่งขัน ตลาดทั่วไปทั้งในเมืองและเขตรอบ ๆ จะมีพ่อค้าไทยใหญ่เอาสินค้าเข้ามาขาย ทั้งที่ถนนท่าแพในเมืองเชียงใหม่และรอบ ๆ เขตเมืองเชียงใหม่ เช่น ตลาดแม่ริม อำเภอแม่ริม ตลาดบ้านกาศ อำเภอสันป่าตอง ตลาดบ่อหิน อำเภอคอยสะเก๊ก แต่เมื่อพ่อค้าคนจีนอพยพมาค้าขายและตั้งหลักแหล่งในภาคเหนือมากขึ้น สภาพการ

ค้าในตลาดสำคัญ ๆ จึงเปลี่ยนเป็นการค้าปะปนกันไปคือ พอค้าเงี้ยวขายเสื่อผ้า ผาหม พอค้าจีนขายสินค้าเบ็ดเตล็ด แมคาคมนเมืองขายปลาเนื้อ อาหาร(คำอ้าย เทพวงศ์, สัมภาษณ์)

เมื่อปริมาณการค้าทางเรือระหว่างภาคเหนือกับกรุงเทพฯ มากขึ้นและสามารถทดแทนการค้าทางบกระหว่างภาคเหนือกับมาะละแหม่งเมื่อทางรถไฟมาถึงเชียงใหม่ พอค้าไทยใหญ่ถูกพอคาคคนจีนมาทำการค้าแข่งขันจนต้องหันไปทำการค้าในชนบทเป็นหลักและมีบางรายที่หันไปทำการ เกษตรแทนการค้า เมื่อการค้าขาดความต่อเนื่องและไม่อาจต่อสู้พอคาคคนจีนได้ พอค้าไทยใหญ่จึงหมดช่องทางการสะสมทุนและไม่ไคขยายตัวหรือเติบโตต่อไป

๓. พอค้าวัวตางกับการค้าภายในชนบท

ก่อนที่รัฐบาลจะเริ่มพัฒนาการคมนาคมภายในภาคเหนือด้วยการสร้างถนนเชื่อมเมืองต่อเมืองและเขตรอบ ๆ การติดต่อกค้าชายแดนเปลี่ยนสินค้าภายในและนอกภาคของอาศัยัวัว มา เพื่อเป็นพาหนะ(สุทธิพิธิ์ ชูชาติ ๒๕๒๗:๑๕) สำหรับการค้และแลกเปลี่ยนภายในภาคพอค้าวัวตางเป็นกลุ่มที่มีบทบาทมาก พอค้าวัวตางอาศัยอยู่ในหมู่บ้านมีอาชีพทำนาทำไร่ ผลิตกรรม แต่ประกอบการค้าขายหลังถูกการเก็บเกี่ยว พอค้าวัวตางบางคนค้าขายตลอดฤดูแล้ง ไม่ทำนาควยตนเองแต่จ้างคนอื่นทำ ทั้งนี้เพราะการค้าขายมีรายได้ดีกว่าการทำนา แต่พอค้าวัวตางส่วนมากทำนาเอง(เพ็งอาง:๑๕)

พอค้าวัวตางที่เป็นคนพื้นเมืองนี้ไม่เดินทางไปค้าขายในรัฐฉานหรือยูนนานจะค้าขายบนเส้นทางที่เชื่อมระหว่างเมืองกับเมืองหรือระหว่างเมืองกับหมู่บ้านรายทางที่อยู่บนเส้นทาง โดยซื้อสินค้าจากเมืองตนทางมาขายเมืองที่ผ่านและซื้อสินค้าจากเมืองที่ผ่านมาขายต่อเรื่อยไป เช่นนี้จนถึงเมืองปลายทางแล้วย้อนกลับเส้นทางเดิมเช่นเส้นทางเชียงใหม่-แม่มาลัย-ป่าแม่-เมืองปาย พอคานำข่าวสารจากเมืองปายมาขายที่ป่าแม่แล้วซื้อเมียงมาขายต่อที่เชียงใหม่และซื้อสินค้าสำเร็จรูปเช่นน้ำมันก๊าด ไม้ซีกไฟ เทียนไข สบู่ เสื่อผ้า ปลาแห้ง เกลือ นำมาขายที่ป่าแม่และเมืองปายในเที่ยวกลับ(เพ็งอาง:๘๗)

เส้นทางค้าขายอื่น ๆ ได้แก่เส้นทางเชียงใหม่ ลำปาง เส้นทางเชียงใหม่ พะเยา เมืองปง เส้นทางท่าอิฐ พะเยา เชียงราย เส้นทางท่าอิฐ แพร่ น่าน เส้นทางพะเยา ปง เมืองสอง แพร่ อัครทิศ (เพ็ญอ้าง: ๔๙ - ๕๐) เส้นทางเหล่านี้เป็นเส้นทางที่เชื่อมเมืองศูนย์กลางค้าในแต่ละเขตเข้ากับเมืองรองลงไป แต่ยังคงมีการค้าระหว่างเมืองศูนย์กลางการค้ากับเขตรอบ ๆ ซึ่งพ่อค้าวัวตางเหล่านี้ทำหน้าที่กระจายสินค้าสำเร็จรูปจากเมืองให้แก่ชาวบ้านในชนบทและนำเอาผลผลิตจากชาวบ้านมาขายต่อให้แก่พ่อค้าคนจีนในเมือง พ่อค้าวัวตางจึงมีบทบาทสำคัญที่เป็นตัวกลางให้ระบบการผลิตเพื่อขายเข้าไปถึงหมู่บ้านเร็วยิ่งขึ้น

ต่อมาเมื่อประมาณปี พ.ศ. ๒๔๔๔ รัฐบาลเริ่มก่อสร้างถนนเชื่อมเมืองกับเขตรอบ ๆ หรืออำเภอต่าง ๆ เช่น ถนนเชียงใหม่ - ลำพูน เชียงใหม่ - แม่ควา ลำปาง - พะเยา แพร่ - น่าน เคนชัย - แพร่ (กจร.ร.๖ ค.ค.๖/๒) และเมื่อถนนในภาคเหนือได้รับการปรับปรุงขึ้นมากก็มีพ่อค้าคนจีนในเมืองเริ่มนำรถยนต์มาใช้ในการขนส่งสินค้ามากขึ้นเรื่อย ๆ วัวตางจึงถูกแทนที่ด้วยรถยนต์ พ่อค้าวัวตางส่วนใหญ่ก็ต้องเลิกค้าขายกลับไปทำนาทำไร่ และมีจำนวนน้อยมากที่ยังคงทำการค้าขายในระดัหมู่บ้านหรือซอร์ ดบรทุกวันบ้างขนส่งสินค้า

การค้าของพ่อค้าวัวตางเหล่านี้ไม่อาจเปลี่ยนแปลงฐานะจากชาวนาหรือผู้ผลิตเป็นพ่อค้าได้เนื่องจากเป็นการค้าในปริมาณเล็กน้อยเมื่อเปรียบเทียบกับการค้าของพ่อค้าคนจีน และถ้าไรจากการค้าก็ถูกนำไปใช้จ่ายซื้อสินค้าที่ต้องการ และที่สำคัญคือไม่ได้ทำการค้าโดยมุ่งหวังยึดเป็นอาชีพ (Moerman 1975:166) จึงไม่ได้ทำการสะสมทุนผ่านการค้า ซึ่งลักษณะที่กล่าวมานี้แตกต่างไปจากการค้าของพ่อค้าคนจีนทั้งหมด

๔. พ่อค้าคนจีนกับการค้าระหว่างภาคเหนือและกรุงเทพฯ

พ่อค้าคนจีนเริ่มอพยพเข้ามาตั้งหลักแหล่งและค้าขายในภาคเหนือตั้งแต่ยุคปลายรัชสมัยพระเจ้าตากสิน สาเหตุที่คนจีนอพยพมาตั้งเพื่อหนีภัยการเมือง (ไกรศรี นิรมานเหมินทร์, สัมภาษณ์; ปราณี ศิริขจร ณ พัทลุง ๒๕๒๓:๔ - ๕) และเพื่อมาทำการค้าขาย

(หนังสืออนุสรณ์ น.ส. กิ่งแก้ว วิบูลสันติศรี) คนจีนเดินทางมาตามเส้นทางแม่น้ำเจ้าพระยา ซึ่งเชื่อมกับแม่น้ำปิง วัง ยม นาน ที่ปากน้ำโพ ชุมชนของคนจีนแต่ละเมืองจึงเป็นย่านท่าเรือของเมืองนั้น ๆ เช่น ท่าอิฐ อุดรคิถด์ ระแหง(บ้านตาก) ลำปาง ท่ามลทากองจัว และท่ามลปากของ อำเภอป่าซาง ลำพูน ย่านวัดเกตุ เชียงใหม่

พ่อค้าคนจีนที่อพยพขึ้นมาตามแม่น้ำปิง ได้ตั้งชุมชนตามเมืองสำคัญ ๆ ๓ เมือง คือ เมืองระแหง ลำพูน และเชียงใหม่ ที่ลำพูนนั้น พ่อค้าคนจีนมาตั้งชุมชนที่ท่าวัดบ้านกอง อำเภอป่ากบอง (ปัจจุบันคือ ท่ามลปากบอง อำเภอป่าซาง จังหวัดลำพูน) เพราะที่นี่เป็นชุมชนค้าขายเดิมอยู่แล้ว เนื่องจากเป็นทำเลที่แม่น้ำแมกวงไหลลงแม่น้ำปิง หรือเรียกกันว่า "สบปิง" (อินสอน ณ ลำพูน, สัมภาษณ์) และอีกแห่งหนึ่งก็คือบ้านซางของในตัวเมืองลำพูน ทอภายหลังเมื่อทำการค้าจนมั่งคั่งแล้วจึงโยกย้ายขึ้นมาอยู่ที่เมืองเชียงใหม่ ในย่านที่เป็นท่าเรืออีกเช่นกัน เช่นที่ย่านวัดเกตุ เป็นต้น

ต่อมาเมื่อประเทศต้องเปิดการค้าระหว่างประเทศแบบเสรีซึ่งเป็นผลจากสนธิสัญญาเบาริง พ.ศ. ๒๓๘๘ บริษัทการค้าของชาติตะวันตกโดยเฉพาะอังกฤษเข้ามาผูกขาดการส่งออกและนำเข้าสินค้าแทนพ่อค้าคนจีน ดังนั้นจึงมีพ่อค้าคนจีนบางส่วนต้องหันมาทำการค้าภายในประเทศและเป็นนายหน้า (กัมประโค) ของบริษัทการค้าตะวันตก และมีบางส่วนที่ถูกผลักดันให้เข้ามาทำการค้าขายภายในประเทศ ด้วยเหตุนี้จึงมีพ่อค้าคนจีนอพยพขึ้นมาภาคเหนือต่อเนื่องมาจนถึงยุคที่ทางรถไฟสายเหนือนำพ่อค้าคนจีนขึ้นมาทางเหนือครั้งใหญ่อีกครั้งหนึ่ง

พ่อค้าคนจีนเป็นพ่อค้ากลุ่มเดียวที่ค้าขายโดยทางเรือคึกคอกกับกรุงเทพฯ เนื่องจากมีความชำนาญและคุ้นเคยกับการเดินทางทางเรือและมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับพ่อค้าจีนในกรุงเทพฯ อยู่แล้ว เรือที่ใช้ในการค้านั้นเรียกว่าเรือหางแมลงป่องหรือเรือแม่ปะ สามารถบรรทุกสินค้าได้ประมาณ ๒.๕ ตัน เรือที่คึกคอกเป็นเรือทองแบนกินน้ำตื้น และบรรทุกของ

ไ้มาก ควรทำจากไม้คันเดียว เรือที่ล่องลงไปค้าขายต้องไปเป็นขบวนอย่างน้อย ๒ ลำ เพราะลูกถองของเรือทั้งสองลำต้องช่วยกันชักเรือขึ้นจากแก่งในเที่ยวกลับ ซึ่งบรรทุกลินค้าหนักถึง ๒๐๐ - ๒๕๐ หมัน หรือ ๓,๐๐๐ - ๕,๐๐๐ กิโลกรัม ค่าใช้จ่ายเฉพาะค่าจ้างนายท้ายเรือหรือนายฮ้อย และค่าจ้างลูกถองเที่ยวละประมาณ ๓๕๐ - ๔๐๐ รูปี คิดเป็นค่าจ้างนายฮ้อย ๒ คน ๆ ละ ๓๐ - ๓๕ รูปี ลูกถองสองลำ ๑๖ คน ๆ ละ ๓๐ รูปี รวมรางวัลให้ลูกถองคนละ ๕ รูปี นายฮ้อย ๒๐ - ๒๓ รูปี ถ้าเที่ยวนั้นล่องเรือปลอดภัยและได้กำไร (ยุทธ เกษคำรณ ๒๕๑๐ : ๒๗ - ๒๘) เมื่อรวมค่าใช้จ่ายซื้อสินค้าและเบ็ดเตล็ดอื่น ๆ พอค้าเรือต้องมีทุนไม่น้อยกว่า ๑๐,๐๐๐ รูปี ในการล่องเรือหนึ่งเที่ยว (ฐิติทธิ ชูชาติ ๒๕๒๗ : ๔๔) เวลาที่ใช้ในการเดินทางไปกลับระหว่างเชียงใหม่กับกรุงเทพฯ ประมาณ ๒ - ๓ เดือน เชียงใหม่กับปากน้ำโพ นครสวรรค์ประมาณ ๕๕ - ๓๐ วัน (จากเชียงใหม่ถึงปากน้ำโพล่องเรือ ๑๔ วัน และขาขึ้นใช้เวลา ๔๐ - ๖๐ วัน) ใช้เวลาเดินทางไป - กลับระหว่างเชียงใหม่กับกรุงเทพฯ ประมาณ ๒ - ๓ เดือน และในระยะต้นของทศวรรษที่ ๒๔๔๐ มีเรือเดินทางขึ้นล่องปีละประมาณ ๑,๐๐๐ ลำ (BCR 1908 : 3) การค้าทางเรือท่าคลองท่งปีแม้ว่าจะเป็นฤดูแล้ง หากสินค้าเริ่มขาดแคลน พอค้าคนจีนก็ยังล่องเรือลงไปซื้อสินค้าที่กรุงเทพฯ พอค้าของซุกทรายในแม่น้ำเป็นร่องหรือไซกระดานไม้ช่วยชักลาก (กิมเนย คุวานนท์, สัมภาษณ์) พอค้าเรือมีวิธีการแข่งขันเพื่อให้คนนำสินค้ามาถึงเมืองก่อนใคร เพื่อขายได้ในราคาที่สูง เนื่องจากมีความขาดแคลนสินค้าและกรุงเทพฯ เป็นแหล่งสนองความต้องการสินค้าบางประเภทแพงเกินไป กำไรของพอค้าเรือจึงสูงมากหากคนมีสินค้าขายในช่วงที่ตลาดเริ่มขาดแคลนสินค้า พอค้าเรือบางรายที่มีทุนมากจึงซื้อสินค้าล่วงหน้าล่วงหน้าออกขายไว้ก่อนพอค้ารายอื่นซึ่งอยู่ในระหว่างเดินทางไปซื้อสินค้านั้นคนนั้นมาจากกรุงเทพฯ (กว้าง เรียว เขียวรัชย์, สัมภาษณ์) หรือเดินทางไปกลับให้เร็วที่สุดและก่อนพอค้ารายอื่น โดยออกเดินทางเวลากลางคืนใช้ตะเกียงหรือไฟส่องคูทางน้ำบ้าง เมื่อถึงแก่งน้ำคั้นเจ้าของเรือชนหินที่ขวางกั้นทางน้ำออกเรียกว่าท่า "กองฮิม" และเรือลงแก่งได้ปลอดภัยแล้ว เจ้าของเรือจะโยนก้อนหินกลับไปเค็มเพื่อให้เรือล่าหลังเสียเวลารอย้ายท่า กองฮิม เป็นต้น (ยุทธ เกษคำรณ ๒๕๑๐ : ๒๖๓)

เส้นทางการค้าทางเรือที่สำคัญมีสอง เส้นทางคือเส้นทางแม่น้ำปิงและเส้นทางแม่น้ำน่าน เส้นทางแม่น้ำปิงเป็นเส้นทางการค้าสำหรับเมืองเชียงใหม่ ลำพูน ลำปาง ะแหง โดยมีแม่น้ำวังซึ่งไหลผ่านลำปางมาบรรจบแม่น้ำปิงที่ระแหง ส่วนเส้นทางแม่น้ำน่านมีท่าอัฐอุตรคิตถ์เป็นศูนย์กลางการค้าของภาคเหนือแถบตะวันออก(ชวสิทธิ์ ชูชาติ ๒๕๒๙:๔๑ - ๔๖) เพราะพอลค้าในเมืองอัฐคิตถ์ แพร่ นานมาซื้อสินค้าจากท่าอัฐโค

ภาคเหนือมีเส้นทางรถไฟสายเหนือมาถึงปากน้ำโพ ปี พ.ศ. ๒๔๔๔ การขนส่งสินค้าจากกรุงเทพฯบางส่วนจึงบรรทุกรถไฟมาลงที่เรือที่ปากน้ำโพ การค้าทางเรือเริ่มลดน้อยลง ศูนย์กลางค้าเดิมที่ท่าอัฐอุตรคิตถ์จึงมีปากน้ำโพแข่งขันต่อมาเมื่อรัฐบาลขยายทางรถไฟขึ้นมาภาคเหนือเรื่อย ๆ การค้าทางเรือก็ซบเซาลงตามลำดับ อย่างไรก็ตามเมื่อทางรถไฟสายเหนือเริ่มเปิดใช้และมาถึงปากน้ำโพนั้น พอลค้าในลำปางและลำพูนก็ได้นำ ข้าว หนึ่งสั้ว ครั่ง ไปขายที่ปากน้ำโพและซื้อน้ำมันภาค ไม่ซัดไฟ น้ำตาล เกลือ ฝ้าย และปลาแห้งกลับมาขาย โดยเฉพาะที่ลำพูนมีพอลค้าพื้นเมืองทำการค้าทางเรือระยะสั้นนี้ด้วย(สุขเทพมณี, สัมภาษณ์) การค้าระหว่างภาคเหนือกับกรุงเทพฯเป็นไปในลักษณะที่ซบเซาลง เนื่องจากภาคเหนือมีสินค้าที่ส่งไปขายกรุงเทพฯได้ไม่กี่ประเภท เช่น ครั่ง หนึ่งสั้ว ของป่า โดยเฉพาะครั่งเป็นสินค้าที่ผู้ให้สัมภาษณ์เกี่ยวกับการค้าทางเรือจะกล่าวถึง ส่วนสินค้าจากกรุงเทพฯ โดยเฉพาะสินค้าอุปโภคบริโภคสามารถขายในตลาดภาคเหนือได้ทุกชนิด หรือกล่าวได้ว่า เอาอะไรมาก็ขายได้เพราะสินค้าขาดแคลน(ศุภวัตร ภูวกุล, สัมภาษณ์) เอกสารของกงสุลอังกฤษในปี พ.ศ. ๒๔๕๒ รายงานเรือที่ล่องลงไปค้าขายที่กรุงเทพฯส่วนใหญ่จะไปเรือเปล่าไม่มีสินค้าบรรทุกไป (BCR 1909:5)

สำหรับพอลค้าคนจีนที่ทำการค้าตั้งแต่อิทธิพลประเทศมหาอำนาจรอบๆภาคเหนืออยู่นั้น บางส่วนจะทำการค้าโดยอาศัยความคุ้มครองจากอิทธิพลประเทศมหาอำนาจเพื่อหลีกเลี่ยงภาษีและการตรวจคนจากเจ้าหน้าที่ฝ่ายไทย พอลค้าคนจีนที่ถือสัญชาติต่างประเทศเหล่านี้จะมักขงชาติของชาตินั้น ๆ ใว้นเรือสินค้า ทำให้ได้รับความสะดวกและอภิสิทธิ(ไกรศรีนิมมานเหมินทร์, สัมภาษณ์) ในปี ๒๔๔๖ ในเขตกรุงเทพฯเชียงใหม่มีคนในบังคับอังกฤษทั้งหมด

๓,๔๕๐ คนมีเงินอยู่ ๑๓ คนที่เป็นคนในบังคับ (BCR 1903:6)

ในเมืองเชียงใหม่ ลำพูน พ่อค้าคนจีนตั้งเดิมและมั่นคงมาจนถึงปัจจุบันล้วนแต่ผ่านการค้าทางเรือมาก่อนทั้งหมด เช่น ตระกูลฉั่ว(ชุกติมาและนิมมานเหมินท์) ตระกูลโศว ตระกูลศักดิ์คัทธ ตระกูลเลี้ยว ตระกูลอุณจะนำและวิบูลสันติ

ตระกูลฉั่ว(ชุกติมาและนิมมานเหมินท์) สืบสายมาจากนายช่อและนางหงษ์ แซ่แต้ มีรกรากเดิมอยู่ที่บ้านสามสบท่าดินแดง อำเภอฝักไถ่ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา เมืองกรุงศรีอยุธยาแตกจึงอพยพไปอยู่กรุงธนบุรี กล่าวว่ามีเชื้อสายเกี่ยวข้องกับพระเจ้ากรุงธนบุรี และเนื่องจากมีภักดีเมืองในรัชสมัยสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยจึงอพยพหนีมาตั้งรกรากใหม่ และค้าขายที่บ้านช่างฆ้อง ตำบลในเมือง อำเภอเมือง ลำพูน บุตรธิดาของนายช่อและนางหงษ์มี ๑๒ คนได้แตกสายเป็นสกุลต่าง ๆ ในเมืองเชียงใหม่ต่อมาเช่น ชุกติมา นิมมานเหมินท์ คณะพงษ์ สุวรรณยืน ภวกล ศักคัทธ เป็นต้น นางแว่นธิดาคนหนึ่งได้แต่งงานกับนายทอยอยู่ ซึ่งต่อมามีบุตรชายชื่อนันท์ หรือหลวงอนุสารสุนทรในเวลาต่อมา นายทอยและนางแว่นทำการค้าขายทางเรือที่เมืองลำพูนจนมั่งคั่ง(ปราณี ศิริธร ณ พัทลุง ๒๕๒๓:๑๓) แต่เกิดเรื่องพิพาทจนถึงถูกไล่อิง จึงหนีมาตั้งบ้านเรือนใหม่ที่เมืองเชียงใหม่ซึ่งในระยะแรกเจ้านายท่านหนึ่งที่ชอบคบหาคนจีนให้ความอุปถัมภ์พักอาศัยในบ้านวัดเกตุ(ไกรศรี นิมมานเหมินท์, สัมภาษณ์) ต่อมานายชุนอีกได้สืบทอดกิจการการค้าต่อมา เป็นนายอากรผูกขาดภาษีหมาก(เพ็งอ่าง) ให้เงินกู้แก่คนจีนด้วยกันและทั่วไป

ตระกูลศักดิ์คัทธ ผู้ที่เป็นเรี่ยวแรงสำคัญในการสร้างความมั่งคั่งแก่ตระกูลนี้คือแม่ นายคำใส ศักคัทธ ภรรยา นายเอี้ยวฮก แซ่เอ็ง แม่นายคำใสเป็นแม่ค้าทางเรือคนสำคัญของเมืองเชียงใหม่ในยุคการค้าทางเรือรุ่งเรือง(ปราณี ศิริธร ณ พัทลุง ๒๕๒๓:๑๑๙ - ๑๒๐) แม่นายคำใสเกิดที่เมืองเชียงใหม่ มีแม่ชื่อนางทับซึ่งอพยพมาจากบางมคมมาตั้งหลักแหล่งที่ระแหง(บ้านตาก)ก่อนและโยกย้ายมาเมืองเชียงใหม่ภายหลัง นางทับเริ่มค้าขายขนมไทย(ภาคกลาง) เช่นขนมทองหยิบ ฝอยทอง กระจ่างสาทร ต่อมาลูกสาวคือแม่นายคำใสแต่งงานกับนายเอี้ยวฮกและเปิดร้านขายของชำชื่อชวนฮกเส็ง และแม่นายคำใสเป็นแม่

ค้าคุมเรือแม่ปะลงไปค้าขายถึงกรุงเทพฯ มีความใกล้ชิดกับเจ้านายฝ่ายเหนือโดยเฉพาะกับเสด็จพระราชชายาเธอ เจ้าฟ้ากรมวิมลจันทร์ โดยที่นอกจากค้าขายสินค้าทั่วไปแล้วยังค้าขายเพชรพลอยในหมู่เจ้านายฝ่ายเหนือและเคยรับเป็นผู้เก็บค่านั่งตลาดหลวงจากเสด็จเจ้าฟ้ากรมวิมลจันทร์ (กิมเนย คุ้มานนท์, สัมภาษณ์)

ตระกูลอุณจะนำและวิบูลสันติ ต้นตระกูลเป็นคนจีนในนครเวียงจันทร์ซื้อนายหนูน้ำ ถูกกองทัพพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชกวาดต้อนมาไว้ที่ปากเพี้ยว ใต้กรุงเทพฯ เมื่อเจ้าคร่องนครลำพูนไปเห็นความรุ่งเรืองค่านการค้าในกรุงเทพฯ จึงขอพระราชทานคนจีนมาทำการค้าขายที่เมืองลำพูนบ้าง นายหนูน้ำและนางบุญนาคได้รับพระบรมราชโองการให้เป็นหัวหน้าอพยพมาอยู่ที่เมืองลำพูน เจ้าผู้ครองนครประเทานที่คินที่ค้ำบลห้วงกองให้อยู่อาศัยและค้าขายทางเรือวางรากฐานแก่ตระกูลอุณจะนำสืบต่อมา บุตรีธิดาของนายหนูน้ำ แต่งงานและตั้งรกรากอยู่ที่ตำบลปากบอง อำเภอป่าซาง ลำพูน หลานของนายหนูน้ำคือนายกีหรือหมาแดงและนางลูกอินหรือกิมเฮียะ แต่งงานและเป็นต้นตระกูลวิบูลสันติต่อมา นายหมาแดงทำการค้าทางเรือระหว่างกรุงเทพฯ ลำพูน เชียงใหม่ จนในที่สุดย้ายมาค้าขายที่เมืองเชียงใหม่ เมื่อรถไฟมาถึงเมืองเชียงใหม่ก็เปลี่ยนมาค้าขายทางรถไฟ (หนังสืออนุสรณ์ น.ส. กิ่งแก้ว วิบูลสันติ): ๔) ทำให้ร่ำรวยเป็นคหบดีของเมืองเชียงใหม่และมีเงินให้กู้แก่คนทั่วไป

ตระกูลเดี่ยว ต้นตระกูลชื่อนายอูย แซ่เดี่ยว เป็นคนจีนแต่จิวอพยพมาจากมณฑลกว่างตุ้ง มาอยู่สิงคโปร์ ๒ ปี จึงเดินทางมาเมืองไทยปี พ.ศ. ๒๔๒๓ เป็นลูกจ้างอยู่ในกรุงเทพฯ อีก ๒ ปี จึงมีพ่อค้าเรือคนจีนไปพบและชักชวนให้มาช่วยค้าขายที่เมืองเชียงใหม่ ค่อมมาจึงยกลูกสาวให้ หลังจากตั้งงานนายอูยแยกครอบครัวออกมาทำการค้าขายเสื้อผ้าผ้าไหม ค้าย ที่ย่านวัดเกตุ ทำการค้าทางเรือระหว่างกรุงเทพฯ - เชียงใหม่ โดยถือสัญชาติอังกฤษ นอกจากนี้ยังประมูลคัมสุรขาย ค่าพิฆณต์ ครั่ง และเมื่อทางรถไฟมาถึง พ่อค้าคนจีนแข่งขันกันค้าขายจึงหันมาออกเงินกู้ ค่อมมาในรุ่นอายุที่สองตระกูลนี้ได้เติบโตขึ้นและมีธุรกิจการค้ากว้างขวางในเครือของสกุลเรือวเขียรชัย เดี่ยวสวัสดิพิงษ์ และเดี่ยววิริยะกิจ (กว้าง เรียวเขียรชัย, สัมภาษณ์)

สรุป

ระบบเศรษฐกิจภาคเหนือเปลี่ยนแปลงภายใต้การแทรกตัวของอิทธิพลภายนอกซึ่งได้แก่การเข้ามาแสวงหาทรัพยากรธรรมชาติและทรัพยากรมนุษย์และสินทรัพย์ของอังกฤษทำให้ระบบเศรษฐกิจภาคเหนือเปลี่ยนรูปจากการผลิตเพื่อยังชีพเข้าสู่การผลิตเพื่อขาย แม้ว่า การเปลี่ยนแปลงจะเริ่มเด่นชัดในพื้นที่ของเมืองใหญ่และเขตรอบข้าง ในขณะที่ในบางพื้นที่ การผลิตเพื่อยังชีพยังคงดำรงอยู่

กิจการป่าไม้ได้นำเอาเงินรูปีมาใช้เป็นเงินตราแลกเปลี่ยนสินค้าและได้นำเอาแรงงานอิสระเข้าสู่ระบบเศรษฐกิจที่ขาดแคลนทั้งเงินตราและแรงงาน ความสัมพันธ์ระหว่างเจ้าของทุนและแรงงานโดยมีค่าจ้างเป็นผลตอบแทนปรากฏขึ้น นอกจากนี้กิจการป่าไม้ยังเป็นกิจการที่ก่อให้เกิดการผลิตเพื่อขายต่อเนื่องขึ้น เช่น เจ้าของนาและชาวนาถูกกระตุ้นให้ผลิตข้าวเพื่อขายให้แก่บริษัทป่าไม้นำไปเลี้ยงแรงงานในกิจการ

ในด้านการค้าข้ามเขตแดนระหว่างภาคเหนือกับพม่า สินค้าสำเร็จรูปของอังกฤษที่ไหลบ่าเข้ามาสนองความต้องการของคนในท้องถิ่นและกระตุ้นให้ทำการผลิตเพื่อการแลกเปลี่ยน ก็ยังเห็นได้จาก การส่งสินค้าโภคภัณฑ์เช่น ข้าว น้ำตาล สัตว์และยาสูบจากภาคเหนือไปขายพม่า

ในขณะที่ส่วนเกินทางเศรษฐกิจซึ่งเดิมมาจากค่าเช่าที่เป็นผลผลิต แรงงานเกณฑ์ และกำไรจากการผูกขาดการค้าโดยเจ้านาย ซึ่งเจ้านายเป็นผู้ครอบครองส่วนเกินส่วนนี้เกือบทั้งหมดเริ่มแตกสลายไป ก็ได้มีการก่อรูปขึ้นของส่วนเกินทางเศรษฐกิจที่มาจากการแลกเปลี่ยนแบบทุนนิยม ซึ่งกระจายไปเป็นของนายทุนฝรั่งทำไม่อังกฤษและพ่อค้า

เมื่อรัฐบาลกรุงเทพฯ เข้ามาปฏิรูปการปกครองและการคลังในภาคเหนือ ระบบเศรษฐกิจภาคเหนือจึงถูกผลักดันให้เข้าสู่ระบบเศรษฐกิจเงินตรามากยิ่งขึ้น เนื่องจากรัฐบาลกำหนดให้เสียภาษีค้ายเงินบาทและให้เสียภาษีแทนแรงงานเกณฑ์

รัฐบาลกรุงเทพฯได้เข้ามาลดทอนอำนาจการปกครองและการจัดเก็บผลประโยชน์ของกุ่มเจ้านายฝ่ายเหนือโดยการแทรกตัวอย่างค่อยเป็นค่อยไป ทั้งนี้ความสัมพันธ์ทางการผลิตแบบศักดินาคั้งเดิม ระหว่างเจ้านายกับไพร่จึงถูกยกเลิกโดยอำนาจรัฐส่วนกลาง เพราะทั้งเจ้านายและไพร่ต่างต้องเสียภาษีที่นำไปแก่รัฐบาลกรุงเทพฯ แม้ว่ารัฐบาลกรุงเทพฯจะมีความมุ่งหมายที่สำคัญประการ เดียวคือการสร้างความมั่นคงของอำนาจรัฐส่วนกลาง และความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของอาณาจักร แต่ก็ได้สอดคล้องกับความต้องการของประเทศมหาอำนาจที่ต้องการเข้ามาแสวงหาผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจโดยปราศจากอุปสรรคหรือข้อขัดข้องที่เกิดจากความสัมพันธ์ทางการผลิตแบบศักดินา

กลุ่มที่ได้ประโยชน์จากการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจสังคมที่เกิดจากการแทรกแซงจากประเทศมหาอำนาจและรัฐบาลกรุงเทพฯอีกกลุ่มก็คือกลุ่มพ่อค้า แม้ว่าจะต้องปรับตัวให้สอดคล้องกับอำนาจรัฐใหม่ พ่อค้ากลุ่มต่าง ๆ จึงอุปถัมภ์ขึ้นทำการสะสมทุนผ่านกิจการป่าไม้และการค้าที่ขยายตัวออกไปเช่นพอกาไทยใหญ่และพม่า พ่อค้าคนจีนจากส่วนกลางที่ดำเนินกิจการป่าไม้ นายอากรคนจีน พ่อค้าคนจีนและพ่อค้าท้องถิ่น แต่การสะสมทุนของพ่อค้าคนจีนในกิจการป่าไม้ในที่สุดก็ต้องหลีกทางแก่นายทุนฝรั่งทำไม้และบริษัทป่าไม้อังกฤษ ทุนที่ได้จากการดำเนินกิจการถูกนำไปลงทุนในกรุงเทพฯ มิได้ทำการค้าหรือลงทุนแข่งขันกับพ่อค้าคนจีนท้องถิ่น พ่อค้าคนจีนท้องถิ่นจึงสามารถควบคุมการค้าและการลงทุนได้ในที่สุด เนื่องจากเป็นกลุ่มที่ได้เปรียบพ่อค้าพื้นเมืองและไทยใหญ่ในเรื่องของการค้าระหว่างภาคเหนือกับกรุงเทพฯ โดยมีความสัมพันธ์กับพ่อค้าคนจีนในกรุงเทพฯอย่างใกล้ชิด กับทั้งอาศัยการกระจายทุนที่มีอยู่ไปในการออกเงินกู้ การรวบรวมอำนาจผูกขาดในที่ดินและทรัพย์สินจากกลุ่มทุนอื่น ๆ นอกจากนี้เมื่อรัฐบาลเริ่มสร้างทางรถไฟสายเหนือ พ่อค้าคนจีนก็เป็นกลุ่มที่แสวงหาประโยชน์จากสาธารณูปโภคของรัฐบาลได้อย่างเต็มที่ คือทำการค้าทางรถไฟ และผูกขาดการค้าระหว่างภาคเหนือกับกรุงเทพ

อย่างไรก็ตาม นอกจากกลุ่มพ่อค้าคนจีนแล้วกลุ่มทุนดั้งเดิมอื่น ๆ เช่น เจ้านาย ฝายเหนือ พ่อค้าพม่า และไทยใหญ่ยังคงแสวงหาช่องทาง การสะสมทุนขั้นต้นอยู่ต่อไป อีกทั้ง ยังมีกลุ่มพ่อค้าจากภาคกลางอพยพทางรถไฟหนูนเนื่องขึ้นมาทำการค้าขายและดำเนินกิจการอื่น ๆ แข่งขันกลุ่มทุนดั้งเดิมในท้องถิ่น ระบบเศรษฐกิจภาคเหนือภายหลังทางรถไฟมาถึงเมืองเชียงใหม่จึงขยายตัวอย่างรวดเร็วและมีความซับซ้อนมากขึ้น เพราะเศรษฐกิจของภาคถูกผนวกเข้ากับระบบเศรษฐกิจส่วนกลางหรือกรุงเทพฯยิ่งขึ้น

ศูนย์วิทยพัทธยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย